

Nove interpretacije Ruske revolucije povodom stogodišnjice

Ivušić, Matej

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:117344>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-02-27**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA POVIJEST

Matej Ivušić

NOVE INTERPRETACIJE RUSKE REVOLUCIJE POVODOM STOGODIŠNJICE

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Branimir Janković

Zagreb, 19. svibnja 2020.

Nove interpretacije Ruske revolucije povodom stogodišnjice

Sažetak

Ovaj rad predstavlja pokušaj mapiranja odjeka Ruske revolucije povodom njezine stogodišnjice, odnosno pokušaj da se pronađu novosti u korpusu njene historiografije. Kako bi stvar bila jasnija, dočaran je kontekst obilježavanja Revolucije u Rusiji, prikazan je stogodišnji rad povjesničara na problemu Ruske revolucije i konzultirana je najnovija angloamerička literatura. Analiza pet izabranih sinteza pokazala je da nema supstancijalno novih interpretacija Ruske revolucije, ali da postoje brojne novosti na mikrointerpretacijskome planu. Također, ovaj se rad naslanja na dugu tradiciju recepcije tih tema na području Hrvatske i bivše Jugoslavije.

Ključne riječi: Ruska revolucija, 1917, nove interpretacije, povijest historiografije, sovjetologija, Neil Faulkner, China Mievillé, Sean McMeekin, S. A. Smith, Mark D. Steinberg

The Russian Revolution: New Interpretations on the Occasion of the Centenary

Summary

This thesis serves an attempt at mapping the effects of the Russian Revolution on the occasion of its centenary. It is an endeavor to trace new information in the corpus of the Revolution's historiography. In order to clarify the matter, the context of commemorating the Revolution in Russia was depicted, followed by a recapitulation of the century-long historical research of the Russian Revolution, while consulting the latest Anglo-American literature. The analysis of the five syntheses has shown that there are no substantially new interpretations of the Russian Revolution. However, it has revealed numerous innovations which occurred on the micro-interpretive plan. Moreover, this paper is a successor of the long receptive tradition of such subjects in Croatia, as well as the region of former Yugoslavia.

Keywords: the Russian Revolution, 1917, new interpretations, the history of historiography, sovietology, Neil Faulkner, China Mievillé, Sean McMeekin, S. A. Smith, Mark D. Steinberg

Sadržaj

1. Uvod.....	5
2. Kontekst obilježavanja stogodišnjice Ruske revolucije	8
3. Dosadašnja historiografija o Ruskoj revoluciji.....	12
4. Zapadnjačke interpretacije Ruske revolucije u posljednjih stotinu godina.....	20
5. Metodološke i interpretativne novosti povodom stogodišnjice.....	28
6. Pet izabranih djela povodom stogodišnjice Ruske revolucije.....	33
6.1. Neil Faulkner, <i>A People's History of the Russian Revolution</i>	33
6.2. China Mieville, <i>October: The Story of the Russian Revolution</i>	37
6.3. Sean McMeekin, <i>The Russian Revolution: A New History</i>	40
6.4. S. A. Smith, <i>Russia in Revolution: An Empire in Crisis, 1890-1928</i>	44
6.5. Mark D. Steinberg, <i>The Russian Revolution, 1905-1921</i>	48
7. Zaključak.....	52
8. Bibliografija.....	55

1. Uvod

Ruska revolucija i danas, više od stotinu godina nakon što se odvila, zasluženo uživa značajnu stručnu pažnju. Ta je pažnja bila osobito vidljiva na samu stogodišnjicu 1917.-2017. godine, kada je objavljen velik broj novih knjiga i temata u časopisima te kada je održano mnogo znanstvenih skupova posvećenih ovome prijelomnom događaju. Cilj je ovoga rada mapiranje tih odjeka – u širem kontekstu obilježavanja stogodišnjice – s fokusom na objavljene knjige, odnosno na nove poglede, pristupe i interpretacije Ruske revolucije koje te knjige donose.

Temeljna djela ovoga istraživanja pripadaju korpusu angloameričke historiografije, ali će se određena pažnja posvetiti i ruskoj historiografiji. Angloamerička je historiografija posebno važna za tematiku Ruske revolucije jer je opsežna, jer je diktirala nove pristupe (npr. socijalna historija, kulturna povijest) i jer se većina diskusija za vrijeme Hladnoga rata vodila upravo unutar nje, kada je došlo do procvata ovoga polja, posebno što se tiče količine produciranih djela i njihovih političkih orijentacija. Na tome tada širokom polju – iako znatno politički polariziranom uslijed hladnoratovskih podjela – bilo je ipak dovoljno prostora za različite političke i metodološke struje, za razliku od situacije u sovjetskoj historiografiji. Također, angloameričku historiografiju činili su (ili je i dalje čine) brojni povjesničari koji su emigrirali ili su porijeklom iz Rusije. Stoga se može reći da se kod nje ne radi o isključivo zapadnome pogledu na Rusku revoluciju iako, dakako, ima i toga.

Što se hrvatske i jugoslavenske historiografije tiče, može se reći da je za njih Ruska revolucija važna tema koja je imala značajnu recepciju, ali se ona u zadnje vrijeme smanjila. Osobito su u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata prevođena brojna djela o Ruskoj revoluciji. Na početku se radilo o djelima u prilog kanonskoj verziji Oktobra, a zatim i stranim djelima poput onih autora Isaaca Deutschera (*Biografija Lava Davidoviča Bronštejna-Trockog*, 1975.-1976.; *Staljin: politička biografija*, 1977.; *Heretici i renegati i drugi eseji*, 1990.), Stephena F. Cohena (*Buharin i boljševička revolucija: politička biografija (1888-1938.)*, 1980.), Alexandera Rabinowitcha (*Boljševici dolaze na vlast: revolucija 1917. u Petrogradu*, 1982.), Edwarda Halletta Carra (*Ruska revolucija: od Lenjina do Staljina (1917-1929)*, 1984.) i Roberta Conquesta (*Čemerna žetva: sovjetska kolektivizacija i teror gladi*, 1988.). Nakon 1990. ta je praksa u Hrvatskoj posustala, odnosno naglasak je stavljen na prevođenje djela koja se više bave poviješću komunizma ili

Sovjetskoga Saveza u totalu poput François Fureta (*Prošlost jedne iluzije: ogled o komunističkoj ideji u XX. stoljeću*, 1997.), Richarda Pipesa (*Komunizam: povijest intelektualnog i političkog pokreta*, 2006.), Stéphane Courtoisa (*Komunizam i totalitarizam*, 2011.) i Roberta Servicea (*Povijest suvremene Rusije: od carizma do 21. stoljeća*, 2014.). Doduše, u osvit stogodišnjice došlo je u Hrvatskoj do ponovnoga rasta interesa, o čemu svjedoči broj novoprevedenih knjiga uže ili šire vezanih uz Rusku revoluciju, o čemu će biti više riječi kasnije. Jedan od ciljeva ovoga rada stoga je nastaviti tu tradiciju praćenja historiografije o Ruskoj revoluciji, to jest nadograditi dosadašnju recepciju.

Središnje istraživačko pitanje ovoga rada zapravo je jednostavno – *što je novo u historiografiji o Ruskoj revoluciji?* Kako bi se na njega odgovorilo, potrebno je, za početak, postaviti stogodišnjicu Ruske revolucije u kontekst njezinog suvremenog obilježavanja. Bit će prvenstveno prikazan ruski kontekst – kao i u određenoj mjeri međunarodni – koji će se predstaviti pomoću nekoliko članaka i knjiga: „Muke suvremene Rusije s tradicijom Oktobra“ Korine Amacher i „Ruske politike povijesti i Oktobarska revolucija“ Tihomira Cipeka te *The Furies: Violence and Terror in the French and Russian Revolutions* Arnoa J. Mayera i *Taj dugi mamurluk. Duhovi prošlosti i Putinova nova Rusija* Shauna Walkera.

Zatim slijedi prikaz dosadašnje historiografske produkcije o Ruskoj revoluciji – temi o kojoj bi se mogao napisati zaseban diplomski ili doktorski rad. U tome će ponajprije pomoći detaljni članci: enciklopedijski tekst „Russia: Russian Revolution“ u *Encyclopedia of Historians and Historical Writing* i pregledni rad „Reading Russia and the Soviet Union in the twentieth century: how the ‘West’ wrote its history of the USSR“ Ronalda Grigora Sunyja u *The Cambridge History of Russia. The Twentieth Century*. Za detaljnije uvide u neke teme – primjerice, za revizionističku školu ili za suvremenu produkciju – pomoći će članci „Revisionism in Retrospect: A Personal View“ Sheile Fitzpatrick i „The Historiography of The Russian Revolution 100 Years On“ S. A. Smitha. Ovaj popis ne bi bio cjelovit bez konzultiranja Erica Hobsbawma stoga nije bilo moguće zaobići njegov esej „Can We Write the History of Russian Revolution?“ (u srpskom izdanju pod naslovom „Možemo li da napišemo istoriju ruske revolucije“).

Prije središnjega dijela rada, ukratko će se prikazati najnoviji naglasci u proučavanju Ruske revolucije objavljeni povodom stogodišnjice u tematskom broju uglednoga časopisa *Slavic Review*, kao dobra ilustracija metodoloških obilježja suvremene historiografije o Ruskoj revoluciji. Središnji dio zamišljen je kao prikaz pet reprezentativnih knjiga

objavljenih na samu stogodišnjicu Revolucije koje su zadovoljile kriterije relevantnosti, o kojima će biti riječi kasnije u radu. One su, redom prikazivanja, *A People's History of the Russian Revolution* Neila Faulknera, *October: The Story of the Russian Revolution* Chinae Miévillea, *The Russian Revolution: A New History* Seana McMeekina, *Russia in Revolution: An Empire in Crisis, 1890-1928* S. A. Smitha i *The Russian Revolution, 1905-1921* Marka D. Steinberga. Među njima je na hrvatski jezik prevedena jedino knjiga Neila Faulknera, objavljena 2017. godine pod naslovom *Povijest Oktobarske revolucije*. Uz vlastite analize, u njihovoj obradi od velike pomoći bili su članci Sheile Fitzpatrick, Owena Hatherleya i Daniela Orlovskyja koji su iznosili svoje ocjene tih knjiga, o čemu će više riječi biti kasnije.

S obzirom da većina knjiga koje će biti obrađivane, kao i članaka koji se koriste, nije prevedena na hrvatski jezik, doprinos rada bio bi u tome što će u sažetoj formi upoznati čitatelje sa nekim od glavnih naglasaka suvremene historiografije o Ruskoj revoluciji. Čini se da je historiografija o Ruskoj revoluciji gotovo podjednako zanimljiva kao i sama Ruska revolucija koja ne prestaje izazivati pažnju povjesničara i šire publike.

2. Kontekst obilježavanja stogodišnjice Ruske revolucije

Nakon pada Berlinskog zida i kraja komunističkih režima u Europi 1989. godine konsenzus na Zapadu početkom 21. stoljeća glasio je (a može se reći da isto vrijedi i danas) otprilike ovako: sloboda je, kako je isticala Hannah Arendt, bolje očuvana u državama gdje nije došlo do revolucije ili gdje je revolucija poražena. Revolucija se čini nepotrebnom, a njezine ljudske i materijalne žrtve su moralno i historijski nebranjive. Veliku romansu i veliki strah prema Francuskoj i Ruskoj revoluciji zamijenilo je slavljenje revolucija bez žrtava, kao što je Engleska revolucija ili kao što su revolucije 1989. godine. Ukratko, kao što kaže François Furet, Revolucija je na Zapadu mrtva.¹ Pritom je poraz ideje komunizma ili socijalizma utjecao na retrospektivni pogled na povijest 20. stoljeća. U toj se slici Revolucija prvenstveno veže uz nasilje, teror, totalitarizam i žrtve.

S druge strane, stvar je u Rusiji kudikamo složenija. Ruske se revolucije aktualna ruska vlast ne želi sjećati niti kao revolucije niti je želi izbrisati iz sjećanja. Revolucija podsjeća na uništenje države, na Rusiju na koljenima, razorenu krvavim građanskim ratom. Ona predstavlja sve što vlast prezire – raskid sa stabilnošću, tradicijom, autoritetom i snagom države. Stoga vlast nastoji razviti svoju interpretaciju Revolucije: Februarska i Oktobarska revolucija su, zajedno s Građanskim ratom, spojene u jedinstveni blok naslova „Velika ruska revolucija“, s namjerom da je se stavi uz bok „Velikoj francuskoj revoluciji“. U ovoj su interpretaciji naglašene dramatičnost Građanskog rata, kao i njegove posljedice – Rusija iz te „velike tragedije“ izlazi u obliku Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika, jača no što je bila. Naravno, nema govora o zauzimanju strana niti o traženju krivaca, pa i Crveni i Bijeli predstavljaju domoljube spremne položiti svoje živote za jaku Rusiju. Izrazom „Velika ruska revolucija“, koji se vratio i u znanstveni milje, naglašava se njezina važnost za Rusiju i za cijeli svijet, ali i nastoji integrirati Oktobarsku revoluciju u širi proces, u sklopu kojega se nalazi za sovjetsko vrijeme navodno prešućena Februarska revolucija. Stoga stogodišnjica Ruske revolucije 2017. godine nije posebno obilježavana u Rusiji.²

Nasuprot statusu koji uživa u suvremenoj Rusiji, Oktobarska je revolucija u vrijeme SSSR-a imala funkciju legitimacije političkog poretka te je bila stilizirana u utemeljiteljski mit. Njezina je sakralizacija započela Lenjinovom smrću, balzamiranjem i smještanjem

¹ Arno J. Mayer, *The Furies: Violence and Terror in the French and Russian Revolutions* (Princeton: Princeton University Press, 2001), 3.

² Korine Amacher, „Muke suvremene Rusije s tradicijom Oktobra“, *Le Monde diplomatique*, 22. ožujka 2017.

njegova tijela u mauzolej, čime je stvorena relikvija komunističke političke religije. Lenjinov je kult trebao omogućiti da vječno gori plamen Oktobra, ali je on bio ograničen na stalno traženje biti lenjinizma, koje je bilo u rukama svećenika revolucije na čelu sa Staljinom. Propast SSSR-a u konačnici je dovela u pitanje legitimnost Oktobarske revolucije. Zadnji vojni mimohod povodom Oktobarske revolucije održan je 7. studenoga 1990. godine, a kraj službenog obilježavanja obljetnica označio je neuspjeli pokušaj puča iz kolovoza 1991., kada je i zabranjen rad Komunističke stranke Sovjetskog Saveza. Osim što se Revolucija više nije slavila, SSSR je u postkomunističkoj Rusiji proglašen komunističkom državom u kojoj se nije vodilo računa o povijesti Rusije.³

Nakon višegodišnje dezorijentiranosti ruskog vodstva, politika povijesti Ruske Federacije počela se sustavno oblikovati i provoditi dolaskom na vlast Vladimira Putina 2000. godine. Njegova je ideja simbolično pomirenje carističke i boljševičke strane ruske povijesti, a Oktobarsku je revoluciju, kao središnji događaj, zamijenila pobjeda SSSR-a nad nacističkom Njemačkom, koja se svakoga 9. svibnja slavi kao „Dan pobjede nad fašizmom“. Glavna je teza ove zamjene da su revolucije kao takve veliko zlo i da se sve potrebne promjene mogu postići mirnim putem, pod vodstvom Putina i njegove stranke Jedinствена Rusija. Time je 7. studenoga postao običan radni dan te se neko vrijeme ništa nije slavilo, ali je ipak odlučeno da taj datum ne bude bez ikakva značaja. Naime, 7. studenoga 1941. na Crvenom je trgu održana parada sovjetske vojske, čiji su sudionici ubrzo upućeni u borbu protiv Nacističke Njemačke i njezinih saveznica. Stoga se, u skladu s novim utemeljiteljskim mitom Ruske Federacije, 7. studenoga obilježava „Dan vojnog poziva časti“.⁴

Legenda o pobjedi u „Svetom ratu“ koju je oblikovao Putin ima svoje korijene u vremenu Leonida Brežnjeva, kada je stagnacija ekonomije natjerala režim da, umjesto u budućnosti, svoju potvrdu nađe u slavnoj prošlosti. Deveti je svibnja tako zamijenio najvažnije praznike Staljinova vremena („Praznik rada“ i „Dan revolucije“) te su se, u skladu s tim, na Crvenom trgu od 1965. godine počele povodom toga dana redovito održavati vojne parade. „Dan pobjede“ je za obične sovjetske građane imao intimno značenje, koje su koristili kako bi se, u sjeni službene pompe, družili s ratnim veteranima odjevenima u svoje odore, radosno im darujući cvijeće i ostale počasti. Međutim, taj je narativ od samoga

³ Tihomir Cipek, „Ruske politike povijesti i Oktobarska revolucija“, *Politička misao* 3 (2018), 130-131.

⁴ Cipek 2018, 132-133.

početka bio ranjiv, prvenstveno radi Staljinove dvojbene uloge u događajima prije, na početku i za vrijeme rata.⁵

Početak devedesetih donio je promjenu klime pa se tako nije ništa slavilo. Iako je Boris Jeljcin 1995. ponovno uveo vojne parade na „Dan pobjede“, depresivne ruske devedesete nisu omogućavale raskoš i sjaj koje će se pojaviti nešto kasnije, s Putinovom inauguracijom. Godine 2000. sve je bilo znatno naglašenije – proslava „Dana pobjede“ je bila najveća od sovjetskoga raspada. Crvenim su trgov zajedno marširale tisuće veterana i mladih vojnika, koje je Putin u svom govoru ispred Lenjinova mauzoleja prozvao novom generacijom branitelja domovine, dok je veteranima zahvalio što su naučili Ruse da budu pobjednici. Simbolično prenošenje „štafete“ između slavne generacije prema mladim naraštajima zamišljeno je kako bi se „preskočile“ defetizmu i cinizmu sklone generacije stasale u kasnosovjetskom razdoblju. Osam godina kasnije na mimohodu je, prvi puta po propasti SSSR-a, konačno izloženo teško naoružanje koje će ubrzo nakon toga svoju primjenu doživjeti u Gruziji, usprkos Putinovim riječima kako se ne radi o prijetnjama nego o demonstraciji obrambene moći. S protokom vremena je postalo sve jasnije da je Putinova poruka ona o jedinstvu ponovno oživljene pobjedničke nacije.⁶

Što se tiče Oktobarske revolucije i pogleda oporbe na nju, prisutno je više različitih perspektiva. Radikalni ruski nacionalisti, za razliku od Putina, vide Zapad kao vodećeg ruskog neprijatelja. U skladu s tim, prema njihovu su mišljenju boljševici uništili „ruski svijet“ uvozom zapadnjačkih vrijednosti. I dok Lenjina i boljševike smatraju nacionalnim izdajnicima, istovremeno ističu Staljina, koji se, kažu, vratio istinskim ruskim tradicijama prilikom izgradnje svemoćne države. Revolucija je značila rušenje ruske države, države koju je tek Staljin uspio spasiti. Također, među ruskim imperijalistima na Oktobarsku se revoluciju gleda kao na zavjeru organiziranu od strane grupe marginalnih boljševika, inspiriranu zapadnjačkim marksizmom, koju su predvodili Židovi. Dakle, boljševici su izdajice ruskog naroda koji su omogućili Njemačkoj pobjedu nad Rusijom te su u ime internacionalizma uništili Rusiju i njezin narod.⁷

Uz bok ruskim nacionalistima stoji i Ruska pravoslavna Crkva, koja prema Oktobarskoj revoluciji ima iznimno negativan stav. Razloge zbog kojih je izbila revolucija ne vidi u Prvome svjetskom ratu, siromaštvu ili dobroj organizaciji boljševika, nego u tome što

⁵ Shaun Walker, *Taj dugi mamurluk. Duhovi prošlosti i Putinova nova Rusija* (Zagreb: TIM press, 2019), 37-39.

⁶ Walker 2019, 48-51.

⁷ Cipek 2018, 135-136.

je oslabila pravoslavna vjera. Slično Putinu, RPC povezuje Februarsku i Oktobarsku revoluciju, liberalizam i boljševizam, zagovarajući povratak pravoslavlju kao sredstvu nacionalnog jedinstva. Radikalno desno po pitanju Oktobarske revolucije nalazi se i nominalno liberalna stranka Vladimira Žirinovskog – Liberalno-demokratska stranka Rusije (LDSR). Žirinovski tvrdi da je Revolucija zapravo antiruska urota, naglašavajući navodnu diskriminaciju Rusa pri izboru narodnih heroja iako su se, prema njemu, u ratu uglavnom borili i za SSSR ginuli Rusi. Zajedničko svim navedenim akterima i strankama shvaćanje je ruske nacije, prema kojem je Rusija okružena neprijateljima pa se i na Oktobarsku revoluciju nužno gleda kao na urotu stranaca protiv Rusije.⁸

Naposljetku, Komunistička stranka Ruske Federacije (KSRF) vidi Oktobarsku revoluciju (odnosno, „Veliku socijalističku Oktobarsku revoluciju“) kao temelj nove ruske države. Unatoč tome što slave „Dan pobjede nad fašizmom“, ruski komunisti smatraju Oktobarsku revoluciju ključnim događajem ruske i svjetske povijesti. Doduše, i kod njih je, kao i kod njihovih političkih protivnika, na djelu povezivanje Oktobarske revolucije s pobjedom nad fašizmom u Drugome svjetskom ratu, što je nedvojbeno ishod određenog umanjivanja uloge Oktobarske revolucije, u smislu da Oktobarska revolucija nije na prvome mjestu već jednaku važnost ima pobjeda nad fašizmom.⁹ Sve navedeno svjedoči o promjeni statusa Oktobarske revolucije u suvremenoj Rusiji.

Povodom stogodišnjice Ruske revolucije održani su različito intonirani znanstveni skupovi u Rusiji, a posebno brojni diljem svijeta. Strani izdavači gotovo su se natjecali tko će objaviti nove knjige o Ruskoj revoluciji ili nova izdanja utjecajnih djela s novim pogovorima. Isto se odnosilo i na specijaliste za Rusku revoluciju i povijest Sovjetskog Saveza. Stoga je velika obljetnica donijela mnoge tematske priloge u časopisima i objave novih knjiga, o kojima će biti riječi u ovome radu. Pri tome će fokus biti na onim knjigama koje su izazvale najveću stručnu i javnu pažnju. No prije toga treba reći nešto više o temeljnim obilježjima dosadašnje historiografije o Ruskoj revoluciji.

⁸ Cipek 2018, 137-138.

⁹ Cipek 2018, 138-141.

3. Dosadašnja historiografija o Ruskoj revoluciji

Dugo nakon Ruske revolucije historiografija se malo bavila Rusijom, posebno njenom odviše svježom prošlošću. Iako je zanimanje za te događaje bilo veliko, ona je svoje polje uglavnom prepustila publicistici raznih boja i nijansi, koja je, premda obilna, ostavila malo djela trajne vrijednosti.¹⁰ Cilj je ovoga poglavlja ponuditi pregled kretanja historiografske misli u Rusiji i na Zapadu te ukazati na njihove specifičnosti.

Situacija u Rusiji za vrijeme Revolucije i kasnijeg građanskog rata nije ostavila mnogo prostora refleksiji o tada nedavnim događajima. Rani izvještaji pristaša Revolucije bili su propagandne prirode te su naglašavali podršku koju je Oktobarska revolucija imala u narodnim masama, dok je za historiografski relevantnija djela trebalo pričekati svršetak ratnih sukoba. Dvadesete godine donijele su prva memoarska djela, koja su i dalje ključni izvori povjesničarima, kao i zbirke dokumenata vezane uz Revoluciju. Međutim, interpretacije Revolucije gotovo su istoga trena postale predmetom partijskih rasprava o njezinoj budućnosti. Staljinovom pobjedom rasprave su manje-više prestale pa je tridesetih službeni stav postala priča o Revoluciji predvođenoj Lenjinom (uz Staljinovu pomoć) i radničkom klasom koja je odgovorila na njegov poziv. Ljudi koji su mogli i željeli osporiti službeni narativ – poput Trockoga – stradali su u čistkama, arhivi su zatvoreni, a knjige vezane uz Revoluciju premještene su u zatvorena spremišta. Promjena u tretmanu Revolucije nastupila je tek sredinom pedesetih s Hruščovljevom politikom difamacije Staljina, koja je povjesničarima omogućila da nasuprot partijskom katekizmu ponovno propituju događaje iz 1917., ali je sve do Gorbačovljevih reformi „krivi“ pogled mogao uništiti njihove karijere.¹¹ Dakle, u Sovjetskom je Savezu prevladavalo kanonizirano tumačenje Oktobarske revolucije koje je bilo jedno od središnjih uporišta legitimacije sovjetskog komunističkog režima, nepodložnog propitivanju.

Prvo postsovjetsko desetljeće u Ruskoj je Federaciji donijelo otvaranje predugo zatvorenih arhiva i žestoku javnu raspravu o značaju sovjetske ere za budućnost Rusije. Među profesionalnim se povjesničarima javila potreba da se odbace ideološki stereotipi koji su oblikovali historiografiju sovjetske ere, usredotočeni na mit o Velikoj oktobarskoj socijalističkoj revoluciji, kao i potreba da se istraže dotad zabranjene teme i popune „slijepe

¹⁰ Rene Lovrenčić, „Predgovor“ u: Edward Hallett Carr, *Ruska revolucija: od Lenjina do Staljina, 1917-1929* (Zagreb: Globus, 1984), 5.

¹¹ *Encyclopedia of Historians and Historical Writing*, s.v. „Russia: Russian Revolution“.

pjege“. Doduše, otvaranje arhiva uzrokovalo je zaokret interesa povjesničara prema Staljinovoj eri – vremenu o kojem su dotad znali najmanje.¹² Novija ruska historiografska proizvodnja postavlja rusku povijest u imperijalni okvir, istražujući kako je totalni rat promijenio političke prakse u Rusiji te kako je to dovelo do sovjetskog režima. Paralelno s tim trendovima, događa se i zaokret prema antropologiji, odnosno promjena fokusa s revolucionara, stranaka i ideologija prema svakodnevnici običnih ljudi. Primjerice, Sergei Iarov istražuje kako su se ljudi prilagođavali jeziku, stereotipima i ”pravilima igre” novoga sovjetskog poretka, fokusirajući se na načine argumentacije, politizaciju govora i dokolice, suradnju između intelektualaca i vlasti te opadanje radničkih prosvjeda.¹³

Također, fasciniranost ruskih povjesničara Bijelima ne prestaje: sedamnaest je knjiga izdano u seriji *Beloe dvizhenie v Rossii*, projektu nadahnutom željom da se nadiđe pristranost sovjetske historiografije i da se Bijelima pristupi bez strasti. Međutim, dobar dio te produkcije, u skladu s aktualnom nacionalističkom politikom Rusije, gleda na Bijele kao na plemenite branitelje ruske državnosti, koje su kozmopolitski boljševici i anarhične mase izdale. Staloženiji radovi pak otkrivaju da su se Bijeli susretali s istim tipom problema izvan područja iz kojega su krenuli kao i njihovi protivnici, poput problema mobilizacije ljudstva i resursa. Nastavljaju se i istraživanja vezana uz Pravoslavnu crkvu u revolucionarnim vremenima, gdje se – za razliku od devedesetih godina, kada se ona promatrala hagiografski – mijenja slika o njoj kao žrtvi bezbožnog režima koja nastoji očuvati svoju neutralnost usprkos stalnim napadima. Neki se istraživači bave „izdajom“ carističkoga režima od strane Crkve, s obzirom na to da je podrška njemu prestala ubrzo po Februarskoj revoluciji, a neki nastoje promatrati stvari vezane uz Crkvu dublje pa se tako mogu pronaći podaci o posljedicama koje je Revolucija imala za njezina unutarnja pitanja, koji otkrivaju, primjerice, da je među klerom bilo i pristaša boljševika. Događa se i revizija istraživanja iz devedesetih koja otkriva da je bilo mnogo manje žrtava ratnog terora no što se tada mislilo.¹⁴

Logično je stoga da je većina otvorenih rasprava o Ruskoj revoluciji prije devedesetih godina vođena na Zapadu, gdje su mnogi na ljevici početkom debate bili pod utjecajem knjige američkog novinara Johna Reeda *Deset dana koji su potresli svijet* iz 1919. (možda i najboljeg svjedočanstva o bilo kojoj revoluciji), sve dok lijevu misao nije zamijenila Staljinova dogma, odnosno službeni stav izražen u djelu *Historija Svesavezne komunističke*

¹² S. A. Smith, „The Historiography of the Russian Revolution 100 Years On“, *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* (2015), 734.

¹³ Smith 2015, 735-736.

¹⁴ Smith 2015, 746-747.

partije (boljševika): kratki kurs (1938.). Nakon toga uloga takmaca partijskom katekizmu pripala je Lavu Trockome, koji ju je uspješno ispunio svojim djelom *Historija ruske revolucije* (1932.-1933.), prije nego što će ga usmrtiti Staljinov ubojica. Legitimitet Revolucije osporavala su brojna svjedočanstva emigranata, koji su iz svojih središta poput Pariza, Berlina i Praga promovirali vlastitu istinu o spomenutom događaju. Što se ostatka produkcije tiče, valja istaknuti tri djela: *The End of the Russian Empire* (1931.) M.T. Florinskog, *The Fall of the Russian Monarchy* (1939.) Bernarda Paresa i *The Russian Revolution 1917-1921* (1935.) Williama Chamberlina.¹⁵ Chamberlinovo djelo se – iako pripada publicističkom krugu – smatra prvom temeljitom historijom Ruske revolucije na Zapadu, možda i klasikom žanra, koji je napisan na temelju dugogodišnjega prikupljanja i obrade velike količine dokumentacije.¹⁶

Nakon 1945. u raspravu o Revoluciji uključili su se profesionalni povjesničari, ali je na njihovu misao presudno utjecao Hladni rat. Sovjetski se Savez smatrao utjelovljenjem totalitarizma, a Revolucija tek uvertirom tome sustavu. Radovi su isticali manipulativnu dominaciju Lenjina i boljševika, dok se na radnike, vojnike i seljake gledalo kao na rulju koja je iskorištena od strane vođa Revolucije. Iako su zapadni povjesničari bili svjesni distorzija u staljinističkim izvještajima o Revoluciji, ironično je da se njihovo poimanje zapravo nije razlikovalo od službene sovjetske linije, doduše s jednom bitnom razlikom – u Rusiji se ishod Revolucije slavio kao pobjeda socijalizma, a na Zapadu se na događaje gledalo kao na državni udar manjine. Naravno, od samih je početaka postojala skupina povjesničara – poput analista Marca Ferroa i Alexandera Rabinowitcha – koji se nisu slagali s ovim interpretacijama, no za njihovu je širu upotrebu valjalo pričekati šezdesete godine.¹⁷ Rabinowitch je, primjerice, tvrdio da su boljševici imali podršku odozdo koja je neprestano rasla, potaknuta uglavnom velikim nezadovoljstvom Privremenom vladom i boljševičkim obećanjima o miru.¹⁸ Treba spomenuti da Rabinowitch pripada nizu povjesničara ruskoga porijekla, koji su kao rođeni Amerikanci ili Britanci primjenjivali kombinaciju osobne

¹⁵ *Encyclopedia of Historians and Historical Writing*, s.v. „Russia: Russian Revolution“.

¹⁶ Lovrenčić 1984, 5-6.

¹⁷ *Encyclopedia of Historians and Historical Writing*, s.v. „Russia: Russian Revolution“.

¹⁸ Alexander Rabinowitch, *The Bolsheviks Come to Power: The Revolution of 1917 in Petrograd* (London: Pluto Press, 2017), xxii.

obiteljske povijesti i znanja ruskoga jezika te suvremenih (zapadnih) teorijsko-metodoloških pristupa.¹⁹

U sedamdesetima i osamdesetima pojavila se nova generacija socijalnih historičara, inspirirana analizama Francuske revolucije i razvojem “povijesti odozdo” britanskog povjesničara E.P. Thompsona (i Erica Hobsbawma), kao i empatijom prema prosvjedima potaknutom burnom europskom 1968. i prosvjedima protiv Vijetnamskog rata u SAD-u. Razmjerno kratak period ponudio je brojne doktorate, članke i knjige koji su istraživali grupe radnika, vojnika, seljaka i žena, gradove i regije – ističući pritom javnu potporu događanjima iz 1917., ali i bogatstvo života institucija radničke klase. Većinu navedenoga sažeo je Daniel Kaiser u svom djelu *The Workers' Revolution in Russia, 1917* (1987), a nastojanja ove generacije prisilila su povjesničare tradicionalnog usmjerenja da ponovno ispituju svoje argumente.²⁰

Unutar škole socijalnih historičara došlo je i do razvoja revizionističke misli, što podrazumijeva reviziju totalitarnoga modela sovjetske povijesti.²¹ Ovaj „mladoturški“ pokret bio je izazov uvriježenim stajalištima dotadašnje historiografije o Ruskoj revoluciji, s epicentrom u Sjevernoj Americi i zapadnoj Europi, odnosno Velikoj Britaniji. Možda do kraja osamdesetih nije postigao dominaciju, ali svakako se može reći kako je uživao poštovanje znanstvene zajednice, sve dok početkom devedesetih nije došlo do otvaranja sovjetskih arhiva, kad ga je smijenila nova generacija povjesničara (Orlando Figes, Boris Kolonitskii, Ronald Grigor Suny) sa svojim zaokretom prema kulturnoj i intelektualnoj historiji, gdje je fokus na jeziku, simbolima, značenjima, diskursima i reprezentacijama.²² O tome ilustrativno svjedoče naslov knjige O. Figesa i B. Kolonitskog *Interpreting the Russian Revolution: The Language and Symbols of 1917* (1999.) ili pak članka R. G. Sunyja „Back and Beyond? Reversing the Cultural Turn“ (2002.).

Prethodno su revizionisti u sovjetske studije – kao socijalni povjesničari – uveli interesne skupine prisutne u sovjetskom društvu poput birokracije, ali i sukob između centra i periferije. Također su bili kritični prema obje političke dogme – one zapadne i one sovjetske, gdje se prva sastojala od hladnoratovske antisovjetske perspektive, a druga od marksističko-

¹⁹ Alex Steinberg, *Myths of the October Revolution: An Interview with Alexander Rabinowitch*, pristup 05.03.2020., <https://www.versobooks.com/blogs/3615-myths-of-the-october-revolution-an-interview-with-alexander-rabinowitch>.

²⁰ *Encyclopedia of Historians and Historical Writing*, s.v. „Russia: Russian Revolution“.

²¹ Sheila Fitzpatrick, „Revisionism in Retrospect: A Personal View“, *Slavic Review* (2008), 683.

²² Fitzpatrick 2008, 698.

lenjinističke inačice sovjetskog patriotizma.²³ Kao predstavnici revizionističke škole posebno se ističu australska povjesničarka Sheila Fitzpatrick (*The Russian Revolution; Education and Social Mobility in the Soviet Union, 1921–1932; Stalin's Peasants: Resistance and Survival in the Russian Village after Collectivization; Everyday Stalinism: Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s*) te povjesničari Ronald Grigor Suny (*Red Flag Unfurled*²⁴) i Moshe Lewin (još jedan izdanak zapadno-ruske škole; *The Making of the Soviet System: Essays in the Social History of Interwar Russia; The Soviet Century*²⁵).

Spomenuti autori objavljivali su i teorijsko-metodološke članke o socijalnoj historiji te su u nizu knjiga i zbornika – u tadašnjem iznimno politiziranom kontekstu Hladnog rata – željeli pokazati nijansirani pristup. Posebno su bili usmjereni prema periodu staljinizma, koji je bio najviše javno prijeporan i najviše tumačen kao najkrvaviji, najkontroliraniji i najtotalitarniji, pri čemu su svoj fokus usmjerili na svakodnevicu. Tvrdili su da je i Staljin za svoje metode imao pristanak običnih ljudi jer im je zauzvrat nudio socijalnu mobilnost i modernizacijski iskorak, kao i da nije – kao što se misli – imao potpunu kontrolu te da se ne može sve personalizirati (stoga je Fitzpatrick u svom recentnom djelu pisala upravo o „Staljinovom timu“ – *On Stalin's Team: The Years of Living Dangerously in Soviet Politics*²⁶). Pokušaji su to da se razumije sovjetsko društvo izvan prevladavajućih kategorija totalitarizma i terora. Revizionistički socijalni povjesničari ostvarili su velik utjecaj na historiografiju o Ruskoj revoluciji (o čemu svjedoči i zbornik *Writing the Stalin Era: Sheila Fitzpatrick and Soviet Historiography* iz 2011.), a dobrim dijelom i općenito na suvremenu historiografiju.

Revizionistički povjesničari politički su pripadali ljevici, zbog čega su žestoko polemizirali sa Richardom Pipesom, još jednim poznatim povjesničarom Ruske revolucije, koji je politički pripadao desnici. Pipes se kao povjesničar i dužnosnik američke administracije godinama energično suprotstavljao revizionistima, usporedivši ih jednom prilikom čak s negacionistima Holokausta.²⁷ Unatoč promjenama u trendovima historiografije o Ruskoj revoluciji, Pipes je ustrajao u promoviranju svojega doradenog totalitarnog modela sovjetske povijesti, odnosno „patrimonijalizma“ – kako ga je nazvao. Njegov se model

²³ Fitzpatrick 2008, 699-700.

²⁴ Ronald Grigor Suny, *Red Flag Unfurled: History, Historians, and the Russian Revolution* (London: Verso, 2017).

²⁵ Moshe Lewin, *The Soviet Century* (London: Verso, 2016.).

²⁶ Stefan Treskanica, „O Sheili Fitzpatrick (On Stalin's Team: The Years of Living Dangerously in Soviet Politics)“, *Gordogan* 33-34/14 [77-78/33] (2016): 218-222.

²⁷ Fitzpatrick 2008, 691.

razlikuje od klasičnog totalitarnog modela po tome što rusku povijest vidi kao kontinuirani proces, čiji je logični produkt Staljin, te da bi se povjesničari morali vratiti daleko u prošlost kako bi razumjeli sovjetsku politiku. Pipes se grozi fanatizma intelektualaca i krivi ih što nisu planirali prikladnu vladu uslijed sloma carske autokracije. Pridaje malo značaja radnicima i vojnicima u pokretu i u potpunosti ignorira koncepciju šire društvene revolucije koja je pratila državni udar. Za Pipesa je socijalizam značio „svu vlast intelektualcima“, a malo ili ništa narodu.²⁸ Pipes je u zaoštrenom kontekstu Hladnoga rata predbacivao revizionistima da opravdavaju Staljina (što je bilo kao da opravdavaju Hitlera), a u njegovom djelu se nerijetko poseže za demonizacijom povijesnih aktera (Lenjina, primjerice²⁹). U Pipesovu duhu pisao je i Robert Conquest, koji je također stavlja naglasak na Staljinove čistke i kolektivizaciju, odnosno ukrajinsku glad³⁰ – nešto što i danas izaziva interes povjesničara, kao što je Anne Applebaum, koja se uz to posebno bavila i Gulagom. Sve su to dakako važni aspekti sovjetske povijesti, o kojima naravno treba voditi računa.

Potaknut raspadom Sovjetskog Saveza, povjesničar Eric Hobsbawm zapitao se: može li se ikada napisati konačna povijest bilo čega, uključujući i onu Ruske revolucije, smatrajući da „Himalaje“ novootvorenih arhiva omogućuju povjesničarima pisanje sasvim novih historija. Prema Hobsbawmu, kraj SSSR-a promijenio je povjesničarev pogled na Rusku revoluciju, s obzirom na to da je tada napokon postalo moguće promatrati je kao pokojnika, umjesto kao živi organizam. Dotada su se povjesničari opredjeljivali, pitali se može li se socijalizam reformirati, odnosno je li moralo tako završiti, je li eventualno Buharin bio potencijalno dobra alternativa Staljinu itd. Hobsbawm se zapitao je li sada nakon svega moguće doći do bilo kakvoga konsenzusa vezanog uz Rusku revoluciju.³¹ Hobsbawmova razmišljanja su zanimljiva između ostalog i zbog toga jer je bio utjecajan marksistički orijentiran povjesničar i lijevi intelektualac, koji je pisao o Ruskoj revoluciji u kontekstu svjetske povijesti u svojoj utjecajnoj knjizi *Doba ekstrema*.³² Njegove napomene ponovno nas vraćaju na pitanje odnosa prema Ruskoj revoluciji i Sovjetskom Savezu, s obzirom da su za mnoge povjesničare to bile teme za koje su se ideološki opredjeljivali – oko Ruske

²⁸ *Encyclopedia of Historians and Historical Writing*, s.v. „Russia: Russian Revolution“.

²⁹ Richard Pipes, *Komunizam: povijest intelektualnog i političkog pokreta* (Zagreb: Alfa, 2006).

³⁰ *Premينو povjesničar Robert Conquest (1917-2015)*, pristup 05.03.2020., <http://www.historiografija.hr/news.php?id=2204>.

³¹ E. Hobsbawm, „Can We Write the History of the Russian Revolution?“ u: *On History* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1997): 319-321.

³² Eric Hobsbawm, *Doba ekstrema: kratko dvadeseto stoljeće: 1914.-1991.* (Zagreb: Zagrebačka naklada, 2009).

revolucije i Sovjetskoga Saveza nije se moglo biti posve neutralan bez obzira na zagovaranja objektivnosti.³³

Danas se može reći da vremena u kojima se nalazi svijet nisu previše naklonjena ideji revolucije – iako se znanje o njoj produbilo, a mogućnost da se ona razumije, odnosno da se prema njoj ostvari empatija, drastično se smanjila.³⁴ Ideje postmodernizma polako prodiru i u proučavanje Ruske revolucije, posebno u vidu američke „škole modernizma“, inspirirane radom Michela Foucaulta, koja vidi sovjetski režim kao inačicu europskog moderniteta: s posebnim naglaskom na elemente poput planiranja, države blagostanja, njegovanja znanosti, oblicima društvenog nadzora – elementima zajedničkim sovjetskom režimu i radikalno drugačijim političkim sustavima međuratne Europe.³⁵ S druge strane, njemački su znanstvenici skeptični oko političkog nasilja koje „škola modernizma“ vidi kao konstitutivni dio u modelu moderniteta.³⁶

Posljednjih godina javljaju se i studije o Ruskoj revoluciji u provinciji koje se suprotstavljaju tvrdnjama o boljševičkom stupanju na vlast u Petrogradu kao ključnom i ističu da je borba za uspostavu sovjetske vlasti u europskom dijelu Rusije i u Sibiru počela tek nakon Oktobarske revolucije te se u mnogim regijama prelila u dvadesete godine. Taj je pogled u suprotnosti s uvriježenim predodžbama prisutnim u djelima poput *The Bolsheviks in Power: The First Year of Soviet Rule in Petrograd* (2008.) Alexandera Rabinowitcha, što predstavlja izazov raspravama o kontingenciji i determinizmu Ruske revolucije.³⁷ Osim navedenih noviteta, jedan od pravaca istraživanja je i onaj o „radničkoj opoziciji“, to jest o porastu podrške menjševicima i eserima 1918. uslijed nedostatka demokracije u sovjetimima i sindikatima.³⁸ Kao što se vremenski period u koji povjesničari smještaju Revoluciju produljio, tako se fokus proširio na ostale sudionike kaosa Građanskog rata: proučavaju se Bijeli, ukrajinski, gruzijski i ostali nacionalisti, Zeleni i anarhisti.³⁹ Sve u svemu, može se reći da je povjesničarski rad u velikoj mjeri proširio znanje o brojnim aspektima Revolucije, ali je upitno je li to produbilo njezino razumijevanje.⁴⁰

³³ Suny 2017, 13-14.

³⁴ Smith 2015, 733.

³⁵ Smith 2015, 737-738.

³⁶ Smith 2015, 739.

³⁷ Smith 2015, 740-741.

³⁸ Smith 2015, 744.

³⁹ Smith 2015, 746.

⁴⁰ Smith 2015, 748.

Potrebno je stoga sada dublje ući u zapadnjačke interpretacije Ruske revolucije koje gotovo konstitutivno određuju načine na koje gledamo na Rusku revoluciju. U prvom redu tiče se to neizbježnih političkih opredjeljivanja prema Ruskoj revoluciji i Sovjetskom Savezu.

4. Zapadnjačke interpretacije Ruske revolucije u posljednjih stotinu godina

Posljednjih je stotinu godina donijelo brojne interpretacije i tumačenja Ruske revolucije, zavisno od političkih i teorijsko-metodoloških pozicija. Kako bi se bolje razumjelo današnje interpretativno stanje u historiografiji o Ruskoj revoluciji i Sovjetskom Savezu, važno je detaljnije se osvrnuti na njihovu dugu historiju, osobito na Zapadu. U tome kao važan oslonac može poslužiti sažetak problematike „Reading Russia and the Soviet Union in the twentieth century: how the ‘West’ wrote its history of the USSR“ Ronalda Grigora Sunyja iz 2006. godine, objavljen u trećem svesku *The Cambridge History of Russia. The Twentieth Century*. Treba imati na umu da je od samih začetaka historiografije o Rusiji ona bila više od obične teme, neovisno o političkoj situaciji u SAD-u i šire – na cijelom engleskom govornom području – odnosno na Zapadu. Mnogi su promatrači u Sovjetskome Savezu vidjeli neprijatelja čitave Zapadne civilizacije, to jest prijetnju koja je nastojala potkopati temelje pristojnog ljudskoga društva. Sam pokušaj pisanja o tome zahtijevao je predanost znanstvenim kriterijima koji nije nailazio na odobravanje niti onih negativno niti onih pozitivno nastrojenih prema sovjetskom projektu – gdje se nalazila većina stanovništva. Naime, u vrijeme neposredno nakon Revolucije ili u vrijeme Hladnoga rata historiografija je nerijetko služila drugim svrhama. O tome će biti riječi u nastavku ovoga poglavlja.⁴¹

Na početku 20. stoljeća najutjecajnija su djela vezana uz temu Rusije bila ona putopisaca i znanstvenika 19. stoljeća, među kojima se ističe George Kennan, imenjак i prezimenjak kasnijega američkog diplomata Georgea F. Kennana te autor bestselera *Siberia and the Exile System* (1891.). U Francuskoj, s druge strane Atlantika, istovremeno se rađala ideja o Rusiji kao zemlji strpljenja, podložnosti, nedostatka individualnosti i fatalizma – izvora s kojega su se napajali istraživači Rusije, sigurni u različitost slavenskoga karaktera naspram galskoga, anglosaksonskoga ili teutonskoga karaktera, čije su razloge pronalazili u carističkome sustavu. Dakle, Rusija kao autokracija predstavljala je političko Drugo zapadnjačke demokracije i republikanizma pa je propast režima izazvala veliku sreću među američkim liberalima uključujući i predsjednika Woodrowa Wilsona, no Oktobarska je

⁴¹ Ronald Grigor Suny, ur., *The Cambridge History of Russia. The Twentieth Century* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 6.

revolucija ponovno dovela do preokreta. Primjerice, član Wilsonove administracije Robert Lansing boljševizam je nazivao najgorom vrstom anarhizma i ludilom izgladnjelih ljudi.⁴²

Kao što je navedeno ranije u ovome radu, prva su svjedočanstva o Revoluciji na Zapad dolazila iz pera novinara (kao što su John Reed i njegova supruga Louise Bryant te Bessie Beatty) i diplomata, koji su proširili uzbuđenje revolucionarnih dana među domaćom publikom. Revolucionarni entuzijazam gurnuo je liberale i socijaliste dalje ulijevo, radikalna krila među socijaldemokratskim strankama oformila su male komunističke partije, a zdesna su stigla svjedočanstva o zločinima i tiraniji, kao i stav da su boljševicima dani odbrojani. Pariške i londonske novine, kao i brojni listovi Zapadne Europe i SAD-a, prikazivali su boljševike kao njemačke sluge ili ruske židove njemačke orijentacije. Ubrzo je došlo do panike, a službenici i savjetnici Wilsonove administracije opisivali su stanje u Rusiji kao pijano, zemlju kao ludu, preuzetu od strane rulje, a narod kao ovce bez pastira – što je oslikalo stav da je u Rusiji jednostavno premalo mozгова po kvadratnom kilometru. S druge strane, američki veleposlanik David Francis pisao je kući da bi boljševici kao snažni ljudi mogli biti baš ono što Rusiji treba, s obzirom na to da njeno stanovništvo neće slušati ništa osim sile. Desnica se za to vrijeme koristila uobičajenim arsenalom antisemitskih uvreda: Winston Churchill je na jednom okupljanju 1920. godine rekao prosvjednicima da boljševici vjeruju u međunarodni sovjet ruskih i poljskih Židova, a barun N. Wrangel je svoje svjedočanstvo o Ruskoj revoluciji otvorio rečenicom u kojoj je rekao da su sinovi Izraela ostvarili svoju misiju, potpisavši mir s Njemačkom u Brest-Litovsku. Među prvim povjesničarima koji su se pozabavili Ruskom revolucijom bio je Bernard Pares, koji je vjerovao da su klima i okoliš oblikovali Ruse, čiji je veseli karakter sličan onome pametne djece. Kao prijatelj liberala Pavela Miljukova, Pares je isprva bio pristaša ustavne monarhije, zatim je služio kao ataše trupama generala Kolčaka, ali je s godinama postao blaži prema boljševicima te se zalagao za zatopljenje odnosa između Velike Britanije i SSSR-a, da bi dolaskom Hladnoga rata bio optužen kao apologet Staljina.⁴³

U međuratnom je razdoblju SSSR mnogim intelektualcima nudio sliku moguće budućnosti onkraj kapitalizma, ali je u toj nadi bilo sadržano i sjeme očaja. Brojni su se pisci bavili ritualnim posjetima Moskvi, gdje bi se često sprijateljili, a njihova su putovanja urodila

⁴² Suny 2006, 7-8.

⁴³ Suny 2006, 8-10.

knjigama koje su uživale ogroman interes.⁴⁴ Osim intelektualaca, mala skupina djelatnika američkog veleposlanstva u Moskvi (George F. Kennan, William Bullitt i ostali) također se zalagala za bolje odnose između SAD-a i SSSR-a. Kennan je, primjerice, tvrdio da je potrebno uzeti u obzir utjecaj klime (geografije) na karakter čovjeka, višestoljetne sukobe s azijskim hordama, utjecaj Bizanta i nacionalno porijeklo kako bi se razumjelo Rusiju. Kennan je isticao i da su mladi ljudi bili do te mjere opijeni ekonomskim razvitkom da su bili lišeni egoizma, sanjarenja i introspekcije koje pogađaju mlade u buržoaskim državama. Kako bi prikazao nepromjenjivost ruskoga života, Kennan je u jednom trenutku kući odaslao diplomatsku bilješku iz 1850., što govori sasvim dovoljno o njegovim tadašnjim stavovima.⁴⁵

Za vrijeme prvoga Petogodišnjeg plana, zapadnjačke su interpretacije u korist sovjetskoga vodstva doživjele vrhunac – svatko tko je kritizirao američki način života (John Dewey ili Thorstein Veblen) imao je uzora u sovjetskome sustavu, odnosno mislilo se da kapitalizam ima štošta za naučiti od boljševika, prvenstveno inženjeri, planeri i tehokrati – sve u cilju zauzdanja anarhične naravi kapitalizma, čak do razine da su neki tvrdili kako Amerikanci trebaju preoteti komunizam iz ruku komunista. Dewey se ipak radovao činjenici da je ovaj najzanimljiviji eksperiment na planetu – kakvim ga je nazvao – na djelu ipak u Rusiji, a ne u njegovoj vlastitoj zemlji. Čak su i očiti negativni aspekti Staljinove „revolucije odozgo“ potiskivani u stranu kako bi se otvorilo prostora tvrdnjama poput one povjesničara Willa Duranta, koji je rekao da je Petogodišnji plan zapravo izazov lijenosti američkoga načina života, misleći pritom na njegovu prekomjernu kaotičnost. Ipak, većina se borbe vodila na stranicama novina, koje su punili novinari-zvijezde, što je bilo posebno očito na slučaju izvještaja iz Rusije, gdje bi se dopisnici nerijetko opredijelili za jednu od strana i iz te pozicije hranili publiku gladnu informacija. Jedan od njih bio je Maurice Hindus, potomak obitelji ruskih doseljenika u New York, koji je – kako bi objasnio što se događa – neumorno obilazio zemlju, umjesto da objašnjenja traži u službenim obavijestima sovjetske vlade ili u marksističkoj literaturi. William Henry Chamberlin došao je u Rusiju 1922. godine kao socijalist, a napustio ju je 1934. godine kao protivnik sovjetskoga komunizma. Tih je 12 godina proveo u istraživanju i rezultate je sakupio u knjizi *The Russian Revolution, 1917-*

⁴⁴ Branimir Janković, „Upotrebe *Povrataka iz SSSR-a*: jugoslavenski Andre Gidé“ u: *Kulturna povijest Oktobarske revolucije – sto godina kasnije*, ur. Danijela Lugarić Vukas (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Zavod za znanost o književnosti, 2017), 153-170.

⁴⁵ Suny 2006, 12-14.

1921 (1935.), koja je, uz djelo Lava Trockoga, postala glavni izvor za proučavanje Ruske revolucije za sljedećih četvrt stoljeća.⁴⁶

U godinama uoči i za vrijeme rata naklonost prema Sovjetskome Savezu plesala je po tankoj crti – od kritika Staljinu zbog Moskovskih procesa, savezništva s Njemačkom i napada na Finsku, do općeg odobravanja zbog ratnog savezništva. Međutim, to vrijeme nije iznjedrilo niti jedno djelo vrijedno spomena, što će se promijeniti dolaskom Hladnoga rata i razvitkom sovjetološke profesije, koji se dogodio uslijed navodne prijetnje sovjetskoga ekspanzionizma. Godine 1946. osnovan je prvi američki centar za ruske studije na sveučilištu Columbia, kojem se ubrzo pridružio sličan centar pri sveučilištu Harvard. Ovi centri bili su prototipovi novoga smjera u istraživanjima koji su se odlikovali svojom interdisciplinarnošću. Doduše, znanstvenici, pogotovo politolozi i sociolozi, našli su se u shizofrenoj situaciji između povučenoga života na koji su dotad bili naučeni i potreba države u vrijeme makartizma, koja je uglavnom financirala ovakve centre. Iako su tražili utočište u objektivnosti, ipak su se nerijetko priklanjali antikomunizmu – Marxa je zamijenio Freud, riječ „kapitalizam“ ispala je iz teorije, a klasa je postala stratifikacijom – opasnost po egzistenciju je jednostavno bila prevelika. Ništa bolje nije bilo ni u Velikoj Britaniji, ali je Edwardu Hallettu Carru, vodećem britanskom stručnjaku za Rusiju, ipak bilo moguće 1950. izjaviti da je postalo preteško govoriti o Rusiji osim, najblaže rečeno, kršćanskim načinom a da se ne ugrozi vlastitu egzistenciju, ako ne i svaku mogućnost za stručno napredovanje, što je potvrdio i Eric Hobsbawm.⁴⁷

Raspadom „velike alijanse“ sklonosti su se još jednom promijenile pa je rođen model „crvenoga fašizma“, odnosno totalitarni model, koji su Carl Friedrich i Zbigniew Brzezinski formulirali u šest karakteristika: vladajuća ideologija, jednopartijski sustav na čelu s jednim čovjekom, teroristička policija, monopol nad komunikacijama, monopol nad oružjem i planska ekonomija. Ovaj je model dominirao kroz pedesete i šezdesete godine, u vrijeme kada je američka znanstvena zajednica bila uključena u borbu između Zapada i Sovjetskoga Saveza. Slika imperijalnoga totalitarizma koji se širi preko čitavoga planeta bila je istovremeno plod zapadnjačkih strahova i njegov uzrok. George Orwell, pisac koji se proslavio satirom sovjetske politike (*Životinjska farma*, 1945.), ponudio je javnosti najefektniju sliku totalitarizma u svom romanu *1984.* (1949.), dok je Hannah Arendt ponudila najsofisticiraniju i najsuptilniju interpretaciju totalitarizma, koji je povezala s

⁴⁶ Suny 2006, 14-16.

⁴⁷ Suny 2006, 21-22.

antisemitizmom, nacionalizmom, imperijalizmom i zamjenom klasne politike masovnom politikom. Totalitarni pristup pretvorio je zgodan, no ne i skroz precizan, opis u model zajedno s predviđanjem budućih kretanja. Koncept je naglašavao sličnosti i zanemarivao razlike između dva različita režima, ignorirajući kontrast između egalitarne i internacionalističke doktrine (marksizam), koju je sovjetski režim propustio implementirati, te rasističke i imperijalističke ideologije (fašizam), koju su nacisti predobro realizirali. Ovaj model vodio je brojne politologe i povjesničare stazama bavljenja isključivo državom, odnosno vrhom političke piramide, što se uskoro promijenilo.⁴⁸

Sredinom šezdesetih pojavila se nova generacija povjesničara, uzbuđena mogućnostima socijalne historije, koja je imala priliku otputovati u SSSR i raditi u arhivima, gdje su iz prve ruke mogli vidjeti sve kompleksnosti i kontradikcije sovjetskoga društva. Ono što su doživjeli slabo se uklapalo u totalitarni model te su ga zaobišli tako što su se fokusirali na „povijest odozdo“. Tvrđili su da je ono što je doista bilo totalitarno u spomenutom društvu bila namjera vođa poput Staljina, ali da ta namjera nikada nije bila ostvarena u cijelosti. Istovremeno je u SAD-u i Zapadnoj Europi došlo do razvoja tzv. „modernizacijske paradigme“, koja je podrazumijevala da društva teže k uspostavljanju više razine kontrole nad prirodom i ljudskom patnjom preko napretka u znanosti, tehnologiji, masovnom obrazovanju, ekonomiji i urbanizaciji. Marksizam je također mogao biti shvaćen kao teorija modernizacije, zajedno sa svojom vlastitom teorijom povijesti, ali je ova, može se reći, liberalna modernizacijska teorija elaborirana kao suprotnost marksizmu te je tvrdila da najbolja cesta prema modernitetu vodi putem kapitalizma, bez nužnog nadilaženja njegovih mana preko socijalizma. Većina sovjetologa dijelila je osnovne postulate modernizacijske teorije, a ostatak onih koji su zagovarali totalitarni model nastojao je poduzeti neke preinake kako bi ga sačuvali pred ovim udarom. Tako je Brzezinski tvrdio da je Staljinov „pronalazak“ totalitarizma omogućio Hruščovu posttotalitarni sustav, koji je izgledao sličnije korporativnom sustavu no što se u SAD-u željelo priznati. Ipak, do šezdesetih je postalo jasno i ljevici i desnici da se SSSR oporavio od prakse masovnoga terora i da polako evoluirao u moderno društvo, s brojnim značajkama drugih razvijenih društava, te da bi mogao postati mnogo benigniji neprijatelj nego što su tvrdili zagovornici totalitarnoga modela.⁴⁹

Iako su mnogi istraživači bili zauzeti rovovskom bitkom između dvaju tabora, niti jedan diskurs nije dominirao ruskim ili sovjetskim studijima. Ljudi poput E. H. Carra, Isaaca

⁴⁸ Suny 2006, 22-24.

⁴⁹ Suny 2006, 27-32.

Deutschera i Moshea Lewina nudili su alternativu, ali su i u malenome svijetu britanske sovjetologije bili manjina. Carr se gotovo trideset godina bavio Sovjetskim Savezom, što je okrunio u monumentalnoj povijesti u 14 svezaka – *A History of Soviet Russia* (1950.-1978.), čime je predstavio izazov dotad ustaljenim svjedočanstvima emigrantske historiografije o boljševičkom državnom udaru. Carrov prijatelj Deutscher nije imao toliko utjecaja na akademski svijet, ali se mora priznati da je napisao neke od najvažnijih studija sovjetske povijesti – biografije Staljina i Trockoga. Lewinovo je pak djelo bilo ono, kako ga je sam nazivao, „povjesničara društva“ (nasuprot „povjesničarima režima“). Napisao je prvu studija kolektivizacije na Zapadu, a njegovo čitanje Lenjina bacilo je rukavicu u lice onima koji su smatrali da je Lenjinov boljševizam bio konzistentna ideologija i da je nudila jasne formule za budućnost. Do trenutka kada je Lewin stigao u SAD, materijalna sredstva, državna potpora i nacionalni interes pretvorili su američku sovjetologiju u najutjecajniji izvor informacija o Sovjetskome Savezu i njegovim saveznicima izvan samoga SSSR-a.⁵⁰

Doduše, malo se profesionalnih povjesničara bavilo Rusijom prije šezdesetih godina, a još se manji broj njih bavio godinama nakon Revolucije sve do osamdesetih godina. Primjerice, Michael Karpovich, doajen ruske povijesti pri sveučilištu Harvard, govorio je da ruska povijest završava padom carističkoga sustava. Ruski studiji u SAD-u protezali su se od liberalnijih do otvoreno antikomunističkih, koji su kritizirali sovjetologiju zdesna. Kada se Karpovich umirovio, Martin Malia i Richard Pipes bili su kandidati za upražnjeno mjesto te su, zajedno s Robertom Conquestom, njih trojica postala vodeći predstavnici konzervativne struje unutar sovjetološke profesije. Karpovichev nasljednik postao je Pipes čije je prvo djelo bila enciklopedijska studija o neruskom stanovništvu za vrijeme Revolucije i Građanskoga rata, koja je predstavila boljševičku revoluciju kao imperijalni projekt, odnosno kao kolonijalni odnos između Rusije i pograničnih zemalja. Conquest se uglavnom bavio Staljinovim zločinima, čijim je otkrićima zgrozio publiku podjednako kao pisac Aleksandar Solženjicin, posebice knjigom o gladi u Ukrajini koju je prikazao kao genocid nad Ukrajincima.⁵¹

Kasnih šezdesetih, uglavnom mlađi američki povjesničari, počeli su propitkivati dominantnu političku interpretaciju revolucije iz 1917., s naglaskom na borbu između klasa. Starija interpretacija tvrdila je, uglavnom iz pera antiboljševičkih veterana, da je Ruska revolucija bila nesretna intervencija koja je dokrajčila potencijalno liberalizirajuću političku

⁵⁰ Suny 2006, 33-38.

⁵¹ Suny 2006, 38-40.

evoluciju carističkoga sustava – od autokracije do parlamentarne demokracije zapadnoga tipa putem ustavnih promjena. Socijalni historičari sedamdesetih i osamdesetih godina nastojali su promatrati situaciju ispod političke površine, gdje su otkrili polarizaciju između vrha i dna ruskoga društva, koja je potkopala Privremenu vladu. Politički pristup „stare škole“ priznavao je društvenu radikalizaciju, ali nije nudio suvisla objašnjenja njenih razloga – osim možda gađenja spram pokušaja umjerenih socijalista od strane radnika, vojnika i mornara te boljševičke propagande. Unatoč otporu ljudi poput Pipesa, do osamdesetih se revizionistička pozicija etablirala kao vodeća u istraživanjima 1917. godine, no ostala je izolirana u akademskim krugovima. Konzervativci su se uslijed uspona revizionista osjećali marginaliziranima unutar profesije, ali su zato uživali naklonost javnosti i zauzimali su visoke položaje u aparatu američke države. Primjerice, Brzezinski je služio uz predsjednika Jimmyja Cartera, a Pipes je sličan posao obavljao u administraciji predsjednika Ronalda Reagana. S ovih su položaja direktno utjecali na zbivanja u međunarodnoj politici – obojica tvrdolinijaši, zalagali su se za čvršće stavove nasuprot dotadašnjem detantu, što im je polazilo za rukom.⁵²

Kada je devedesetih SSSR postao stvar prošlosti, konačno ga je postalo moguće tretirati kao objekt arhivskoga proučavanja umjesto dotadašnjega načina promatranja koji ga je vidio gotovo isključivo kao neprijatelja. Istovremeno je socijalna historija izgubila na značaju na račun novih kulturalnih pristupa. Britanske marksiste i Antonija Gramscija zamijenili su Michel Foucault, Pierre Bourdieu, Clifford Geertz i drugi. Istraživači su, sukladno tome, gravitirali proučavanju kulturnih fenomena poput rituala i festivala, a i radovi nekadašnjih revizionista su se izmjestili – npr. Sheila Fitzpatrick je otišla u etnografskom smjeru. S obzirom na to da je upravo povijest dokazala kako se sovjetski eksperiment pokazao kolosalnim neuspjehom, povjesničari komunističkoga režima su se okrenuli sažimanju nedavne prošlosti. Martin Malia je napao zapadnu sovjetologiju, koja je, po njemu, doprinijela temeljnom nerazumijevanju sovjetskoga sustava tako što je reducirala ideologiju i politiku naspram refleksija socioekonomske baze, rekavši pritom da socijalizam ne postoji i da je SSSR sagradio to „ništa“. Iako tvrdi da je raskrstila sa sovjetologijom, zapadna znanost nastavlja reproducirati mnoge stare koncepte i u novom tisućljeću – totalitarni model između ostaloga. Godine 1999. skupina istraživača objavila je golemi katalog zločina komunističkih

⁵² Suny 2006, 44-54.

režima sovjetskoga tipa – *Crnu knjigu komunizma*, koja tvrdi da ti režimi nisu samo činili zločine, nego da su u samoj osnovi bili zločinački.⁵³

⁵³ Suny 2006, 57-63.

5. Metodološke i interpretativne novosti povodom stogodišnjice

Stogodišnjica Ruske revolucije 1917.-2017. donijela je objavu brojnih tematskih priloga, članaka i knjiga. Nemoguće je osvrnuti se na sve. No prije nego se usredotočimo na pet izabranih knjiga koje su dobile najveću pažnju stručne i šire javnosti, moguće je nešto više reći o tematu jednog od najvažnijih međunarodnih časopisa koji se bavi ruskom poviješću u širem slavističkom okviru, kao zajedničkoj ilustraciji novih metodoloških i interpretativnih naglasaka.

Dakle, ne samo u reprezentativnim knjigama nego i u časopisima, poput posebnog izdanja časopisa *Slavic Review* iz 2017. godine o Ruskoj revoluciji povodom velike obljetnice, također se mogu dobro uočiti metodološki i interpretativni noviteti. Ovo izdanje prestižnog interdisciplinarnog časopisa bavi se stogodišnjicom Ruske revolucije, a sastoji se od 18 kraćih eseja, uže ili šire povezanih sa spomenutom temom. Ono predstavlja pravo bogatstvo pogleda na događaje iz 1917. godine i ukazuje na nove pristupe. Pristupi se tiču stavljanja Ruske revolucije u širi kontekst (regionalni, imperijalni, međunarodni, globalni...). Također, javljaju se kulturalistički pristupi koji su pod utjecajem kulturnog obrata, zatim kultura sjećanja, reprezentacije revolucije u novim medijima, povijest žena, povijest seksualnosti, kao i novi pristupi političkoj, socijalnoj i ekonomskoj povijesti. Time se na Rusku revoluciju primjenjuju pristupi koji su u međuvremenu etablirani u drugim područjima suvremene historiografije.

Kako bi se dodatno ilustrirale spomenute teme i pristupi, prikazani će biti svi članci posebnoga broja spomenutog časopisa. U prvome eseju, naslovljenom „Anti-imperialism: The Leninist Legacy and the Fate of World Revolution“, autori Jeremy Friedman i Peter Rutland bave se Lenjinovim djelom *Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma*, koje ističu kao njegovo najvažnije. Pitaju se koji dijelovi Lenjinove vizije su relevantni danas, dok svijet prolazi kroz još jednu krizu.⁵⁴

Drugi esej, autora Rogera D. Markwicka i naslova „Violence to Velvet: Revolutions-1917 to 2017“, propituje je li nasilje inherentno revolucijama te tvrdi da ono nije bilo ključno u Oktobarskoj revoluciji, nego da je uslijedilo kao reakcija na kontrarevoluciju. Unatoč tome, uslijed osude političkog nasilja nakon Drugoga svjetskog rata, koncepcija revolucije kao

⁵⁴ Jeremy Friedman i Peter Rutland, „Anti-imperialism: The Leninist Legacy and the Fate of World Revolution“, *Slavic Review* 76 (2017), 591-599.

“baršunastog” procesa je dominantna, što se može vidjeti na primjerima Latinske Amerike, SAD-a, Velike Britanije i Europe.⁵⁵

Esej „Making Sense of 1917: Towards a Global History of the Russian Revolution“ autora Matthewa Rendlea predstavlja upute povjesničarima koji bi istraživali globalnu historiju Ruske revolucije. Umjesto pitanja o globalnim posljedicama Revolucije, Rendle se – što je rijetkost – pita o globalnim utjecajima na Revoluciju, odnosno o kruženju ideja i njegovom utjecaju na ljude i politike.⁵⁶

David L. Hoffmann u eseju „The Great Socialist Experiment? The Soviet State in its International Context“ pokušava, u osvit stogodišnjice Oktobarske revolucije, postaviti sovjetsku državu u međunarodni kontekst te uočava kako su značajke sovjetske vladavine odisale intervencionizmom koji se pojavio u zapadnoj Europi. Iz ove se perspektive vidi da sovjetske metode vladavine nisu imale izvorište u socijalističkoj ideologiji, već u praksama postojećih država. Vođe Komunističke partije koristili su te prakse kako bi ostvarili ideološke ciljeve, ali su ambicije i sredstva za društvenu transformaciju potekle drugdje.⁵⁷

„Lenin in Barcelona: the Russian Revolution and the Spanish *trienio bolchevista*, 1917-1920“ autora Artura Zoffmanna Rodrigueza istražuje utjecaj Ruske revolucije na španjolsko društvo, koje je imalo brojne sličnosti s ruskim, u periodu od tri godine nakon Revolucije. Nacionalno pitanje, agrarno pitanje, neučinkovitost i korupcija države i militantnost radničkog pokreta samo su neka od pitanja zajednička ovim dvaju društvima. Nestabilnost ovoga perioda španjolske povijesti otvorila je vrata vojnoj diktaturi i na desetak godina zatvorila spomenuta pitanja, koja će ponovno isplivati na površinu tridesetih godina 20. stoljeća.⁵⁸

Šesti esej, „Queer Harlem, Queer Tashkent: Langston Hughes’s “Boy Dancers of Uzbekistan”“ autorice Jennifer Wilson, razmatra tematiku uzbekistanskih dječaka-plesača, tradicije koju su pregazile sovjetske reforme. Ovi dječaci-plesači nastupali su po čajanim Središnje Azije za isključivo mušku publiku, ali ih je emancipacija žena usmjerila u zapećak povijesti. Primjer je to potisnute *queer* historije koju autorica, potaknuta primjerom

⁵⁵ Roger D. Markwick, „Violence to Velvet: Revolutions -1917 to 2017“, *Slavic Review* 76 (2017), 600-609.

⁵⁶ Matthew Rendle, „Making Sense of 1917: Towards a Global History of the Russian Revolution“, *Slavic Review* 76 (2017), 610-618.

⁵⁷ David L. Hoffmann, „The Great Socialist Experiment? The Soviet State in its International Context“, *Slavic Review* 76 (2017), 619-628.

⁵⁸ Arturo Zoffmann Rodriguez, „Lenin in Barcelona: the Russian Revolution and the Spanish *trienio bochevista*, 1917-1920“, *Slavic Review* 76 (2017), 629-636.

Langstona Hughesa, povezuje s problematikom homoseksualaca i njihove vidljivosti u afroameričkom Harlemu.⁵⁹

U sedmome eseju, naslovljenom „The Russian Revolution and the Instrumentalization of Death“, autorica Svetlana Malysheva analizira upotrebu smrti u sovjetskom režimu u prva dva desetljeća po Ruskoj revoluciji. Boljševici su ustanovili kult poginulih komunističkih vođa i heroja, ali su i nastojali pragmatično pojednostavniti proces ukopa tzv. „običnih građana. Kao rezultat ovoga pojavila se neobična hibridna kultura smrti, koja je imala obilježja starih religijskih praksi i novoga sovjetskog kulta.⁶⁰

Esej „Russian Revolutions in Print: The Fate of the Ethnic Press“ autora Josepha Lenkarta bavi se Lenjinovom direktivom o tiskanim medijima koja je uspjela preustrojiti čitav kompleks novinstva kao organ Partije, ali i sudbinom tatarskih novina u ranim vremenima sovjetske države, koje su doživjele velike promjene.⁶¹

Nadalje, John Etty je u eseju „The Legacy of 1917 in Graphic Satire“ istražio političke karikature izdane u raznim novinama godine 1917. i njihovo nasljeđe. Kao što su pokazale mnoge dosadašnje studije, Ruska revolucija donijela je borbe oko značenja i simbola, što je u slučaju političkih karikatura značilo promjenu vizualnog vokabulara i tematike. Nasuprot prethodnim studijama koje su interpretirale te promjene kao političku revoluciju, ovaj esej koristi teorije performativnosti kao novi analitički model.⁶²

Neobično naslovljen, esej „5=100: Long Live the “Filologicheskaia Revoliutsiia”“ Elene Fratto baziran je na djelu Borisa Eikhenbauma iz 1922., koje se osvrće na prvih nekoliko godina djelovanja ruskih formalista. Fratto uspijeva povezati promjene u polju znanosti o književnosti s političkim promjenama Ruske revolucije, ali i predstaviti bogato nasljeđe ruskog formalizma u posljednjih stotinu godina.⁶³

Rad „In Pursuit of a Different Revolution: Russian Populists of the Seventies Generation in 1917“ Bena Eklofa i Tatiane Saburove donosi slučajeve ruskih populista starije generacije (Nikolai Charushin i Vera Figner) koji se nisu snašli u turbulencijama 1917. Unatoč njihovom trudu i zalaganju, ovi su se populisti našli na gubitničkoj strani te su često

⁵⁹ Jennifer Wilson, „Queer Harlem, Queer Tashkent: Langston Hughes’s “Boy Dancers of Uzbekistan”“, *Slavic Review* 76 (2017), 637-646.

⁶⁰ Svetlana Malysheva, „The Russian Revolution and the Instrumentalization of Death“, *Slavic Review* 76 (2017), 647-654.

⁶¹ Joseph Lenkart, „Russian Revolutions in Print: The Fate of the Ethnic Press“, *Slavic Review* 76 (2017), 655-663.

⁶² John Etty, „The Legacy of 1917 in Graphic Satire“, *Slavic Review* 76 (2017), 664-674.

⁶³ Elena Fratto, „5=100: Long Live the “Filologicheskaia Revoliutsiia”“, *Slavic Review* 76 (2017), 675-682.

bili kritizirani jer nisu donosili dobre procjene o stanju u zemlji. Ponašali su se naivno te su imali hegemonijske i patronizirajuće stavove prema seljaštvu, a nisu imali ni iskustva u svijetu realne politike.⁶⁴

Rochelle Goldberg Ruthchild se u eseju „Women and Gender in 1917“ zalaže za daljnju integraciju žena u povijest Ruske revolucije. Ističe kako su dva glavna problema u proučavanju ove tematike, spontanost/svjesnost i uloga klase u Revoluciji, dosad zanemarila rodnu problematiku. Žensko sudjelovanje bilo je, prema autorici, ključno za uspjeh Ruske revolucije, a o njemu se još ne zna dovoljno, odnosno ženama se ne pridaje previše pažnje u interpretacijama povodom stogodišnjice Revolucije.⁶⁵

Par Eric Lohr i Joshua Sanborn u eseju „Russia, 1917: Revolution as Demobilization and State Collapse“ tvrde kako je demobilizacija društva u vidu raspada sustava vojske, policije, države i društva gotovo jednako važna za razumijevanje Ruske revolucije kao mobilizacija društvenih, političkih i kulturnih snaga. Dakle, revolucija se sastoji od mobilizacije afekta i demobilizacije struktura. Prema autorima, Februarska je revolucija dovela do potonjega te time učinila uspjeh boljševika mogućim.⁶⁶

Trojac Evgeny Finkel, Scott Gehlbach i Dmitrii Kofanov bavi se prirodom geografskih varijacija seljačkih pobuna kroz 1917. godinu u eseju „(Good) Land and Freedom (for Former Serfs): Determination of Peasant Unrest in European Russia, March-October 1917“. To čine analizirajući dva različita izvora o pobunama te nude korisne grafikone, koji pokazuju da su pobune ovisile o dva faktora: o kvaliteti dostupne zemlje i o kmetstvu kroz povijest.⁶⁷

U eseju „Revolutionary Economic Reasoning in the Context of Revolution: the Origins and Fate of Bolshevik Economics“ autor Denis Mel'nik donosi priču o budućim boljševičkim vođama razasutim po svijetu te njihovim vizijama ruske ekonomije i globalnim ekonomskim trendovima. Spomenute vizije vodile su njihovu revolucionarnu aktivnost pa i

⁶⁴ Ben Eklof i Tatiana Saburova, „In Pursuit of a Different Revolution: Russian Populists of the Seventies Generation in 1917“, *Slavic Review* 76 (2017), 683-693.

⁶⁵ Rochelle Goldberg Ruthchild, „Women and Gender in 1917“, *Slavic Review* 76 (2017), 694-702.

⁶⁶ Eric Lohr i Joshua Sanborn, „Russia, 1917: Revolution as Demobilization and State Collapse“, *Slavic Review* 76 (2017), 703-709.

⁶⁷ Evgeny Finkel, Scott Gehlbach i Dmitrii Kofanov, „(Good) Land and Freedom (for Former Serfs): Determination of Peasant Unrest in European Russia, March-October 1917“, *Slavic Review* 76 (2017), 710-721.

dovele do uspjeha. Međutim, jednom kada su došli na vlast, njihove su se vizije ekonomije počele mijenjati.⁶⁸

„February 23 and March 8: Two Holidays that Upstaged the February Revolution, 1917-1923“ autorice Elizabeth A. Wood bavi se konfuznim historijatom sovjetskih državnih praznika. Naime, prema većini svjedočanstava, Ruska revolucija je – po julijanskom kalendaru – započela 23. veljače 1917. ženskim štrajkom za kruh i pravo glasa. Međutim, nakon promjene kalendara, početak Revolucije se u idućih 13 godina slavio 12. ožujka, da bi bio posve istisnut iz revolucionarnog kalendara. Autorica tvrdi kako je ova promjena stvorila jaz između sovjetskih muškaraca i žena, ali i krivu percepciju u revolucionarnoj povijesti.⁶⁹

Predzadnji esej, „Do It the Russian Way”: Narratives of the Russian Revolution in European History Textbooks“, autorice Marharyte Fabrykant, predstavlja rezultate istraživanja suvremenih udžbenika povijesti diljem Europe i njihove reprezentacije Ruske revolucije. Rezultati su pokazali da je, za razliku od ostalih događaja vezanih uz povijest Rusije, Ruska revolucija u većini njih predstavljena kao zajedničko europsko iskustvo.⁷⁰

Posljednji u ovom nizu eseja jest ekskurzija u polje javne povijesti: „The Russian Revolution As a Tourist Attraction“ autorice Diane P. Koenker. Autorica analizira sovjetske turističke vodiče od dvadesetih do šezdesetih godina 20. stoljeća i tvrdi da lokacije vezane uz revolucije iz 1905. i 1917. u ovom periodu nisu predstavljale posebno zanimljive turističke atrakcije, iako bi se moglo raspravljati o tome da je čitav SSSR bio jedan veliki spomenik Revoluciji.⁷¹

Neki od ovdje navedenih metodološki iznimno različitih navedenih pristupa te pripadajućih interpretacija pojedinih aspekata Ruske revolucije prisutni su i u pet izabranih djela koja su izazvala najviše stručne i šire pažnje povodom stogodišnjice. No osim metodoloških pristupa, ta reprezentativna djela svjedoče i ne samo o tome kako joj pristupaju, odnosno kako ju interpretiraju i tumače nego i kako ocjenjuju samu Revoluciju. Pritom, kao što smo vidjeli, na vrednovanje Ruske revolucije neizbježno utječu političke orijentacije autora.

⁶⁸ Denis Mel'nik, „Revolutionary Economic Reasoning in the Context of Revolution: the Origins and Fate of Bolshevik Economics“, *Slavic Review* 76 (2017), 722-731.

⁶⁹ Elizabeth A. Wood, „February 23 and March 8: Two Holidays that Upstaged the February Revolution 1917-1923“, *Slavic Review* 76 (2017), 732-740.

⁷⁰ Marharyta Fabrykant, „Do It the Russian Way”: Narratives of the Russian Revolution in European History Textbooks“, *Slavic Review* 76 (2017), 741-752.

⁷¹ Diane P. Koenker, „The Russian Revolution As a Tourist Attraction“, *Slavic Review* 76 (2017), 753-762.

6. Pet izabranih djela povodom stogodišnjice Ruske revolucije

Kao što je ranije spomenuto, tijekom obilježavanja stogodišnjice Ruske revolucije izdano je mnogo knjiga. Baviti se svima njima zahtijevalo bi više prostora no što je moguće u diplomskome radu. Stoga je ovdje prikazano pet pomno izabranih djela. Prilikom procesa izbora, ključna su bila dva kriterija: njihova relevantnost, odnosno recepcija koju su obrađene knjige izazvale po svojoj objavi, i što je moguće raznovrsnija politička orijentacija njihovih autora. Odabrane su knjige, uz iznimku prve koja je ipak prevedena na hrvatski jezik, dobile najviše prikaza u međunarodnoj javnosti. Primjerice, četiri je od pet djela izabrala kao važna u svom tekstu za *London Review of Books* Sheila Fitzpatrick, specijalistkinja za Sovjetski Savez. Što se političke orijentacije autora tiče, ovdje su zastupljena djela jednoga trockista, jednoga bivšeg trockista, jednoga desničara i dvojice centrista koji ipak naginju blago ulijevo. Određena politička neravnoteža u ovom izboru prvenstveno je rezultat želje da se što bolje zadovolji prvi kriterij, kriterij relevantnosti djela.

6. 1. Neil Faulkner, *A People's History of the Russian Revolution*

Obilježavanje stogodišnjice Ruske revolucije u Hrvatskoj iznjedrilo je tek tri prigodna izdanja. Osim uvodno spomenutog hrvatskog izdanja ove Faulknerove knjige, agilna Fraktura objavila je i studiju *Od Oktobra do otpora: mit o sovjetsko-jugoslavenskom bratstvu u Hrvatskoj i Rusiji kroz književnost, karikaturu i film (1917.-1991.)*⁷² Ivane Peruško Vindakijević, dok su Filozofski fakultet i Zavod za znanost o književnosti objavili zbornik *Kulturna povijest Oktobarske revolucije – sto godina kasnije*⁷³ pod uredničkom palicom Danijele Lugarić Vukas.

Nešto slabije povezani s temom Ruske revolucije, ali naslovi koje svakako treba istaknuti, dva su izdanja Sandorfa iz 2017. – *Seksualna revolucija u boljševičkoj Rusiji*⁷⁴ autora Gregoryja Carletona i *Staljinova kći: neobičan i buran život Svetlane Alilujeve*⁷⁵

⁷² Ivana Peruško Vindakijević, *Od Oktobra do otpora: mit o sovjetsko-jugoslavenskom bratstvu u Hrvatskoj i Rusiji kroz književnost karikaturu i film (1917.-1991.)* (Zaprešić: Fraktura, 2018.).

⁷³ Danijela Lugarić Vukas (ur.), *Kulturna povijest Oktobarske revolucije – sto godina kasnije* (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Zavod za znanost o književnosti, 2017).

⁷⁴ Gregory Carleton, *Seksualna revolucija u boljševičkoj Rusiji* (Zagreb: Sandorf, 2017).

⁷⁵ Rosemary Sullivan, *Staljinova kći: neobičan i buran život Svetlane Alilujeve* (Zagreb: Sandorf, 2017).

autorice Rosemary Sullivan. Godina 2018. donijela je još dva izdanja vezana uz temu Ruske revolucije – autobiografske zapise ruskog teoretičara književnosti Viktora Šklovskoga (*Sentimentalno putovanje : uspomene, 1917.-1922.*)⁷⁶ i knjigu *Trijumf umjetnika: revolucija i umjetnici*⁷⁷ Tzvetana Todorova.

Neil Faulkner po struci je arheolog, odnosno povjesničar-amater. Autor je knjiga poput *A Marxist History of the World: from Neanderthals to Neoliberals* (2013) i *Lawrence of Arabia's War* (2016) te je urednik časopisa o vojnoj povijesti „Military History Monthly“. Također, na samom početku djela navodi da je od 1980. do 2010. godine bio član Socijalističke radničke partije (Socialist Workers Party) u Velikoj Britaniji, stranke čiji se članovi smatraju trockistima, a čiji je osnivač bio povjesničar Tony Cliff. Kao pisac, Faulkner se odlikuje spisateljskom vještinom, poznavanjem vojnog aspekta povijesti, stvaranjem iznimne napetosti u svom prepričavanju Revolucije i povremenom duhovitošću. Njegovi su uvodi u poglavlja i potpoglavlja dovoljno zavodljivi da se pri čitanju ne izgubi interes, ali pažnju često odvlače brojne intervencije urednika Vuka Perišića, koji je nerijetko prisiljen ispravljati Faulknerove tvrdnje. Primjerice, autor navodi da je Vjačeslav Pleve, koji je bio ministar unutarnjih poslova, bio ruski premijer ili da je Rusija graničila s Finskom koja je bila sastavni dio Rusije.

Nakon 1984. godine, kada je Globus objavio prijevod sažetka monumentalne sinteze uglednog povjesničara Edwarda Halletta Carr (*Ruska revolucija: od Lenjina do Staljina, 1917-1929*), Faulknerova *Povijest Oktobarske revolucije* predstavlja prvi prijevod na hrvatski jezik s dugog popisa sinteza o Ruskoj revoluciji. Zašto je u osvit stogodišnjice Ruske revolucije – pored tolikih poznatijih naslova – izabrano baš ovo djelo, pitanje je koje treba postaviti izdavaču i čitavoj nakladničkoj zajednici. Jer ono, nažalost, ne nudi apsolutno ništa nova u korpusu istraživačkih radova o Ruskoj revoluciji.

Ako ne nudi ništa nova, o čemu se onda radi? Riječ je o prepričavanju nekoliko temeljnih djela o Ruskoj revoluciji, kao što su, primjerice, studija W. H. Chamberlina *The Russian Revolution: Volume I., 1917-1918, From Overthrow of the Tsar to the Assumption of Power by the Bolsheviks* iz 1935. ili klasik Lava Trockoga iz 1932./1933. *The History of the Russian Revolution*, kao i svjedočanstva Johna Reeda i Victora Sergea. Pogled na bibliografiju otkriva da Faulkner ne poznaje ruski jezik, što samo po sebi nije problem, jer postoji više nego dovoljno literature na engleskome jeziku. Problem je kad autor ne iskoristi

⁷⁶ Viktor Šklovskij, *Sentimentalno putovanje: uspomene, 1917.-1922.* (Zaprešić: Fraktura, 2018).

⁷⁷ Tzvetan Todorov, *Trijumf umjetnika: revolucija i umjetnici* (Zagreb: TIM press, 2018).

to bogatstvo niti toliko da zagrebe površinu pa se vrti oko općih mjesta koje mu ne omogućuju značajniji iskorak u istraživačkom radu. Većina citirane literature pripada duboko u 20. stoljeće, dok se ona novija, iz 21. stoljeća, svodi tek na nekoliko naslova, među kojima se kao kuriozitet izdvaja djelo L. T. Liha *Lenin* iz 2011. Pošteno bi bilo istaknuti da i sam Faulkner u uvodu knjizi kaže kako nije originalan i da je njegov vodič u ovom intelektualnom pothvatu bio Lav Trocki, odnosno njegovo spomenuto djelo.

Osim općih mjesta, važne točke bibliografije su djela Vladimira Iljiča Lenjina (što je i očekivano) i Faulknerova stranačkog kolege Tonyja Cliffa, čijih se čak šest knjiga nalazi među citiranima. Zanimljivo je da se Faulkner ne libi citirati političkog protivnika Richarda Pipesa, čiji lijep opis života ruskih seljaka koristi u prvome dijelu. Suprotno trendovima u historiografiji, Faulkner piše o radnicima (i seljacima), što bazira na djelima A. Šljapnikova, O. Pjatnickoga i F.F. Rakoljnjikova. Sukladno trendovima u historiografiji, mnogo pažnje pridaje akcijama žena prije i za vrijeme Revolucije. Što se tiče događaja kojima se inače ne pridaje prevelik značaj, barem ne u prethodnoj sintezi na hrvatskome jeziku, Faulkner ističe tzv. „Srpanjske događaje“ iz 1917., kada je došlo do masovne pobune stanovništva Petrograda zbog mobilizacije Prve mitraljeske pukovnije, koju su boljševici uspjeli zauzdati u strahu od kontrarevolucije, s obzirom na to da je Lenjin smatrao kako uvjeti za revoluciju još nisu bili sazreli.

S obzirom na to da i sam tvrdi kako ne nudi ništa nova, zašto Faulkner piše? Tvrdi da je „Ruska revolucija događaj s vjerojatno najviše pogrešnih tumačenja u svjetskoj povijesti“, a da je cilj njegove knjige „obilježiti stotu obljetnicu Revolucije ispravljajući tu bilancu“. Isto tako, ono je, Faulknerovim riječima, „pokušaj da se opiše proživljeno iskustvo masovne demokracije i narodne pobune koje je „zatreslo svijet“; pokušaj da se pokaže kako je to bilo zajedničko djelovanje milijuna običnih muškaraca i žena koji su osnažili povijesni proces između 1917. i 1921.; kao i nastojanje da se novom naraštaju koji žudi za promjenama pokaže da je drugačiji svijet stvarno moguć i da sve ovisi o tome što mi, svi mi, budeći se iz našeg drijemeža, odlučimo napraviti“⁷⁸. Napominje i da je ovo knjiga o prošlosti za sadašnjost te da nije knjiga za sveučilišne profesore koji svijet samo proučavaju, nego za aktiviste koji ga žele promijeniti. Dakle, Faulkner je primarno aktivist a tek potom bilo što drugo.

⁷⁸ Neil Faulkner, *Povijest Oktobarske revolucije* (Zagreb: Fraktura, 2017), 1.

Nadalje, Faulkner u uvodu ističe da „ova knjiga ima namjeru stati na kraj trima lažnim argumentima o Ruskoj revoluciji – argumentima koje vjerojatno čujemo kako se mnogo puta ponavljaju u ovoj obljetničkoj godini“. „Njezina je namjera pokazati“, nastavlja Faulkner, „da je Lenjin bio demokrat, a ne demokratski centralist te da je boljševička partija bila masovni demokratski pokret, a ne pseudorevolucionarna sekta; da je revolucija bila masovni pokret naroda koji se temeljio na participativnoj demokraciji, a ne prevrat s ciljem instaliranja diktature; da je staljinizam bio kontrarevolucionarni pokret koji je uništio boljševičku partiju i sovjetsku demokraciju“.⁷⁹

Povijest Oktobarske revolucije sa svoje 294 stranice maloga formata nije opširna knjiga. Sastoji se od tri glavna dijela („Iskra, 1825.-1916.“, „Oluja, 1917.“ i „Mrak, 1918.-1938.“), koja su podijeljena na kraća poglavlja, kao i od uvoda i epiloga, napomene o datumima, imenima, cijenama i plaćama, karata, kronologije, bibliografija i kazala imena. Na prvi je pogled jasno da se radi o trockističkoj interpretaciji Ruske revolucije, s obzirom na to da od 1918. godine počinje cjelina naslova „Mrak“, pri čemu se Revolucija brani tek do početka Građanskog rata u Rusiji, da bi ubrzo nakon njegova početka potonula u kontrarevoluciju „iznutra“. Odnosno, kada bi se uključile stare rasprave o nužnosti i slučajnosti, revolucija je bila nužnost, ali nije morala dovesti do Staljina i staljinizma. Ovaj stav nalazi se nasuprot, primjerice, klasiku *The Russian Revolution* povjesničarke Sheile Fitzpatrick, koji uključuje i Staljinovu „revoluciju odozgo“ ranih tridesetih godina 20. stoljeća, kao i velike čistke s kraja tog desetljeća – što je neprihvatljivo marksistima poput Faulknera, prema kojima je Staljin grobar Revolucije.

Ako se ne radi o povijesti odozdo, o čemu je onda riječ? Može se reći da je ovo više kratki tečaj vođenja revolucionarne partije, s obzirom na to da najviše prostora troši na to kako bi prikazao djelovanje revolucionara, način funkcioniranja partije i metodu provođenja revolucija. Namjere autora su manje historiografske te im je cilj aktualizacija Oktobarske revolucije. Drugim riječima, radi se o političkoj upotrebi povijesti, što svjedoči da se Ruska revolucija tumači sa svih strana političkog spektra.

Za kraj, valja istaknuti kako se ovdje radi se o pomalo nepoštenom prijevodu naslova jer on u originalu glasi: *A People's History of the Russian Revolution* (Narodna povijest Ruske revolucije), ali se po pročitanoj djelu čini prikladnijim od originalnog naslova. On sugerira kako se radi o povijesti odozdo, na izravnom tragu djela poput *Narodne povijesti*

⁷⁹ Faulkner 2017, 2.

SAD-a Howarda Zinna, međutim Faulkner svojim nepoznavanjem ruskoga uopće nije u stanju napisati povijest odozdo Ruske revolucije. Zašto je tome tako trebalo bi pitati oba izdavača – i Frakturu i londonski Pluto Press.

6. 2. China Miéville, *October: The Story of The Russian Revolution*

Britanski autor China Miéville dijeli mnogo toga s Neilom Faulknerom. Potekli su iz iste, trockističke političke tradicije, srednjih su godina i povjesničari su amateri koji pišu povijest Oktobarske revolucije iako ne poznaju ruski jezik. Također, odlučili su se na taj pothvat u osvit stogodišnjice spomenutog događaja te ga, posljedično, objavili pred zainteresiranom publikom. Konačno, obojica su aktivni na krajnje lijevom spektru političke pozornice, Miéville u stranci Left Unity, nakon što je godinama pripadao istoj stranci kao i Faulkner.

Za razliku od javnog povjesničara Faulknera, Miéville je nagrađivani pisac SF i *fantasy* romana, stripova i kratkih priča – koje je sam okarakterizirao sintagmom *weird fiction*, kao i književni kritičar te član britanskog Royal Society of Literature. U skladu s navedenim, može se doimati čudnim što se autor takve biografije okušao u historiografiji, ali Miéville u svojoj karijeri ima i publicističkih, odnosno specijalističkih naslova poput *Between Equal Rights: A Marxist Theory of International Law* (2005.) i *Red Planets: Marxism and Science Fiction* (2009.). Uostalom, ako je mogao Faulkner, zašto ne bi i Miéville? Pogotovo ako će taj posao obaviti bolje.

Miévilleova je knjiga atipično djelo i kao takvo je vjerojatno najugodnije iznenađenje među svim djelima objavljenima povodom stogodišnjice Ruske revolucije. Radi se o „romanu s bibliografijom“ oslobođenom tereta fusnota koje cilja na široku publiku. Kako sam autor navodi u uvodu knjizi, nada se da njegov postupak neće izgledati dogmatično ili nekritično prema Ruskoj revoluciji, no također ističe da je u ovoj priči pronašao svoje junake i svoje negativce, koliko god se trudio biti pošten prema čitateljima svih političkih opcija i svjetonazora. Njegova je tradicija ipak naklonjena Revoluciji, što se vidi iz prologa i epiloga djelu, gdje se nalaze citati Nikolaja Černiševskog, ruskoga publicista i književnika iz 19. stoljeća, čiji je roman *Što da se radi?* (1863.) bio veoma utjecajan među lijevom inteligencijom – toliko utjecajan da je njegov naslov preuzeo sam Lenjin za jedan od svojih

važnijih političkih spisa. Karakteristično poglavlje, poput onoga o mjesecu srpnju, kada su se događaji odvijali filmskom brzinom, prati situaciju iz dana u dan i iz sata u sat, čineći čitateljsko iskustvo iznimno napetim.

Prema Owenu Hatherleyu, recenzentu čak devet djela objavljenih povodom stogodišnjice Ruske revolucije, *October* je značajno postignuće. Uspijeva u nečemu što se može činiti jednostavnim, a to je pružiti veoma čitljivo svjedočanstvo revolucionarne godine, iz perspektive koja je empatična prema Revoluciji, sa spisateljskim talentom i okom za anegdotu koje je sposobno sažeti bit političkog trenutka u nekoliko rečenica. Također, ističe da tako nešto još nije napisano i da se može usporediti tek s klasikom *The Bolsheviks Come to Power* autora Alexandra Rabinowitcha.⁸⁰

U članku posvećenom korpusu obljetničarskih knjiga, gdje je izabrala pet najznačajnijih djela objavljenih povodom stogodišnjice, Sheila Fitzpatrick zaslužno ga hvali i ističe da je autor obavio „domaću zadaću“, pritom misleći na zaista pozamašnu bibliografiju koju je autor priložio na koncu svoje knjige te je obogatio vlastitim impresijama.⁸¹ Ukratko, Miéville je pročitao gotovo sve što se nudi na engleskome jeziku, počevši od klasičnih studija Chamberlina, Trockoga, Carra i Deutschera, preko Fitzpatrick, Hasegawe, Pipesa, Figesa i Rabinowitcha, sve do Liha. Dakle, pročitao je sve ono što i Faulkner, ali je i otišao mnogo dalje u 21. stoljeće, što za posljedicu ima suvremeni okus – kao da je godina izdanja zaista 2017., a ne 1977.⁸²

Među Miévilleovim impresijama ističu se i neke neočekivane ocjene. Primjerice, Pipesovo je djelo opisano kao fascinantno (po količini detalja i po njegovu „virulentnom antiljevičarstvu“, a Fitzpatrick se zamjera zbog impliciranja kontinuiteta između Lenjina i Staljina (na što je autorica odgovorila u svom članku, osvrnuvši se na kontekst i vlastiti sovjetološki put).⁶ Također, gotovo je svako spomenuto djelo, od Chamberlina do Liha, ocijenjeno kao iznimno korisno i vrijedno. Međutim, ima i zabavnih momenata – poput spominjanja Figesove opsesije kožnim jaknama boljševika. Figes, gotovo kao i Pipes, za Miévillea figurira kao svojevrсни negativac među citiranim povjesničarima, ponajprije zbog, prema autoru, reakcionarnog oplakivanja propuštenih liberalnih alternativa Ruskoj revoluciji.

⁸⁰ Owen Hatherley, *After the End of the World: Re-reading the Russian Revolution*, pristup 03.03.2020., <https://www.versobooks.com/blogs/3554-after-the-end-of-the-world-re-reading-the-russian-revolution>.

⁸¹ Sheila Fitzpatrick, „What’s Left?“, *London Review of Books*, 29. ožujka 2017.

⁸² Hatherley 2017.

Što se vremenskih odrednica tiče, Miévilleov je fokus, tipično trockistički, isključivo na 1917. godini, s nešto prehistorije i s relativno mračnim epilogom. Sukladno tome, knjiga je podijeljena, uz uvodno, „prehistorijsko“, na devet poglavlja koja odgovaraju mjesecima od veljače do listopada, što pridaje napetosti čitave priče i čitateljskom užitku. Prikaz je to koji odgovara „zgusnutom“ povijesnom vremenu ovih dramatičnih događaja, ali je problematičan zbog toga što izbjegava, osim u kratkom pogovoru, govoriti o onome što se dogodilo nakon prijelomnih događaja koje opisuje u knjizi. Što se tiče prostorne komponente, velika je većina smještena u Petrograd, s nešto ekskurzija u druge gradove, poput Kronštata i Moskve, i ruralnu Rusiju. Sukladno tome, glavni su likovi stanovnici Petrograda – aktivisti i članovi svih partija, vojnici i mornari, radnici i građani. Seljaci su tu tek kao vijest o nemirima koji stižu u urbane dijelove Rusije.

Nadalje, u ovom se kontekstu ne može pobjeći od „velikih ličnosti“ mada se Miéville možda trudio napisati „povijest odozdo“. Iako u uvodu tvrdi da je birao strane i da je pokušao biti, ako ne objektivni, barem pošten prema svima, jasno je da je njegovo srce uz neke likove, a da su neki, s pravom, prikazani kao negativci. S jedne strane slika tako svijetlim nijansama boljševika Lenjina i menjševika Martova, toplo se ruga Kamenjevu i Zinovjevu na njihovoj neodlučnosti, a s druge strane pokušava razumjeti manipulatora Kerenskoga i zastrašujućeg gotovo-diktatora Kornilova. No ne radi se hagiografiji – nitko se ne uzdiže u nebesa niti je proglašen genijem kao u Faulknerovoj knjizi, čak ni Lenjin ni Trocki.

Međutim, priča ne staje isključivo na „velikim ličnostima“. U impresivnoj galeriji nerijetko se nije lako snaći, ali je autor tome na kraju knjige doskočio indeksom važnijih likova, koji je obogatio njihovim kratkim biografijama. Među njima se nalaze vojnici poput Aleksejeva i Antonova, eseri poput Černova i Spiridonove, liberali poput oba Lvova, konzervativci tipa Miljukov i Gučkov, cijele galerije menjševika i boljševika, na čelu sa spomenutim „velikim ličnostima“ i brojnim manje poznatim političarima i aktivistima. Postupak je to koji pridaje zaokruženosti priče, gdje je moguće čuti svačiji glas, odnosno argumente svih sukobljenih strana.

U epilogu knjizi, Miéville navodi da je posljednjih stotinu godina obilježila nepregledna količina ahistorijskih i oportunističkih napada na (nasljeđe) Oktobarske revolucije. Unatoč tome, zalaže se, trebalo bi izložiti ovaj događaj kritičkom mišljenju. Prema njemu, caristički je režim bio zao i nasilan, ruski liberalizam slab i pretjerano sklon suradnji s kontrarevolucijom. Pitanja o kontinuitetu između Revolucije i gulaga i pitanja o zločinima

koji su se dogodili prije, za vrijeme i nakon Građanskoga rata – pitanja su, tvrdi Miéville, koja si svatko tko se danas svrstava uz Revoluciju mora postaviti, kako se priča o njoj ne bi pretvorila u apologiju te, posljedično, u ponavljanje njezinih grešaka. Smatra i da prva socijalistička revolucija u povijesti zaslužuje da je se slavi, no ne zbog nostalgije nego zbog toga što je dokaz da se stvari mogu promijeniti.

Na kraju se mora reći da knjiga, nažalost, ne nudi interpretacije Ruske revolucije koje bi se mogle smatrati novima, što, na koncu, i nije njezin cilj, odnosno autorova namjera. Miéville se potrudio napisati primamljiv uvod koji je ispao i sjajnim vodičem – u vidu priložene bibliografije – za daljnja istraživanja problematike, namijenjen prvenstveno široj publici, odnosno popularizaciji Revolucije i događaja vezanih uz nju. Razlika između njega i Faulknera u tome je što Miéville to čini s mjerom te ostaje u domeni dobrog ukusa.

6. 3. Sean McMeekin, *The Russian Revolution: A New History*

Sean McMeekin, najmlađi od odabranih autora, svojevrsni je antipod ranije obrađenima Faulkneru i Miévilleu. Osim što je profesionalni povjesničar, nalazi se i na krajnjem desnome krilu političkog spektra, što neće eksplicitno reći, ali je to jasno iz površna pogleda na predgovor njegova djela *The Russian Revolution: A New History*, izdanoga za londonski Profile Books. McMeekin je stručnjak za povijest ranoga 20. stoljeća, za Prvi svjetski rat te ulogu Rusije i Osmanskoga Carstva u njemu. Također je plodan autor; objavio je dvije knjige vezane uz tematiku Prvog svjetskog rata: *The Russian Origins of the First World War* i *July 1914*, ali i uspješnicu *The Berlin-Baghdad Express* pri izdavačkoj kući Penguin. Neko je vrijeme predavao na istanbulskome sveučilištu Bilkent, a trenutno je profesor povijesti na njujorškom koledžu Bard.

Kao što naslov knjige sugerira, McMeekin je naumio napisati „novu povijest“ Ruske revolucije, pritom misleći na onu koja ne bi bila marksistička te smatrajući kako je takvih dosad bilo previše i da su bile previše utjecajne, među kojima se u predgovoru izravno referira na klasik Sheile Fitzpatrick *The Russian Revolution* (1982.).⁸³ Sukladno tome, ne obazire se pretjerano na socijalnu i kulturnu historiju, dok je njegov fokus na globalnoj i

⁸³ Fitzpatrick 2017.

vanjskopolitičkoj te na privrednoj i vojnoj komponenti Revolucije.⁸⁴ Zanimljivo je što se ne obazire na istraživanja iz ranije spomenutih radova iz domene socijalne i kulturne historije (S. A. Smith, M. D. Steinberg), ali obilato koristi djelo *A People's Tragedy: Russian Revolution 1891-1924* Orlanda Figesa. Nekome bi ovo možda bilo iznenađenje, no kada se uzme u obzir da je McMeekinov uzor Richard Pipes, sa svojim utjecajnim djelom *The Russian Revolution* (1990.), stvari polako sjedaju na svoje mjesto. Ipak, moglo bi se reći da McMeekin i ne mora koristiti ta istraživanja jer njegov historiografski rad zanimaju isključivo politički, diplomatski, vojni i aspekti međunarodne ekonomije.⁸⁵

Predgovor knjizi detaljnije otkriva McMeekinovu poziciju. Smatra da bi svi obrazovani građani trebali – kao i Francusku revoluciju – znati i pamtiti Rusku revoluciju jer se radi o ključnom događaju za shvaćanje 20. stoljeća. Međutim, kako su boljševici bili uvjereni marksisti, razumijevanje je Ruske revolucije dugo bilo „obožano“ marksističkim jezikom – od ideja klasne borbe između proletera i kapitalista do dijalektičkog napredovanja od buržoaske do socijalističke revolucije. Čak su se i mnogi nemarkistički povjesničari, tvrdi McMeekin, posebice u vrijeme Hladnoga rata, oslanjali na temeljne postulate marksizma prilikom pisanja svojih historija Ruske revolucije, fokusirajući se na zaostajanje Rusije za kapitalističkim državama Zapada ili na nejednakost među ruskim društvenim slojevima. Ovaj, prema McMeekinu relativno nekritički pristup, pokazao se začuđujuće otpornim na reviziju, vjerojatno jer se većina velikih antikomunističkih pisaca, poput Georgea Orwella ili Aleksandra Solženjicina, koncentrirala na staljinistički period sovjetskog režima, no ne i na njegove početke. Tek je s Pipesom došlo do ozbiljne revizije Ruske revolucije, koji je Oktobarsku revoluciju prikazao kao državni udar manjinske grupe, a ne kao masovni pokret odozdo.⁸⁶

Četvrt stoljeća kasnije, tvrdi McMeekin, postoje naznake da se političko klatno ponovno pomiče ulijevo: od međunarodnog bestselera *Kapital u 21. stoljeću* Thomasa Pikettyja, do popularnosti otvorenih socijalista poput Bernieja Sandersa među mlađim Amerikancima. Sve bi ovo moglo dovesti do povratka Marxu, pogotovo među generacijom milenijalaca, čije sjećanje ne seže do, primjerice, pada Berlinskoga zida iz 1989., nego do globalnog ekonomskog kraha iz 2008. godine, i čija je borba usmjerena protiv sve veće

⁸⁴ Stefan Treskanica, *Status, ulog, eksplanacija i perspektiva ili „Dugo dvadeseto stoljeće“: uz osvrt Sheile Fitzpatrick na najnovije priloge iz sfere Oktobarike*, pristup 03.03.2020., <https://oktobarika.wordpress.com/2017/05/09/status-ulog-eksplanacija-i-perspektiva-uz-osvrt-sheile-fitzpatrick-na-najnovije-priloge-iz-sfere-oktobarike/>

⁸⁵ Fitzpatrick 2017.

⁸⁶ Sean McMeekin, *The Russian Revolution: A New History* (London: Profile Books, 2017), epub.

društvene nejednakosti. Prema tome, McMeekin očekuje sve više novih knjiga usmjerenih protiv onih revizionističke škole komunizma, pisanih od strane mlađih povjesničara, čiji bi cilj mogao biti oživljavanje staroga sna o socijalističkoj revoluciji.⁸⁷ Ove napomene, kao i navode da Zapadu prijeti opasnost od marksističkoga maksimalističkog socijalizma, Fitzpatrick navodi kao primjere McMeekinove desnokrilne šašavosti, smatrajući, očito, da je ona manja od minimalne.⁸⁸ Kao i kod Faulknera, ovdje se radi o političkoj upotrebi povijesti.

Neovisno o svemu tome, McMeekin smatra da je konačno sazrijelo vrijeme da se Ruskoj revoluciji, „sada kada je Hladni rat konačno završio“, pristupi „hladne glave“, odnosno da se spusti s visina ideoloških argumenata o 1917. i da se vrati činjenicama. Ono što smatra ključnim i do čega je došao proučavajući ruske arhive, činjenica je da je Rusija bila u ratu, koja je, tvrdi McMeekin, potisnuta toliko u dubinu od strane povjesničara koji su se njome bavili, da ju je bilo potrebno „ponovno otkriti“, u cilju boljega razumijevanja ovih, za svjetsku povijest sudbonosnih, događaja. Nasreću, godine nakon 1991. označile su povećanje istraživačkih radova na temu ruske spremnosti za rat, što je, kako kaže McMeekin, u sovjetsko vrijeme bilo tabu-tema, vjerojatno zbog Lenjinovih zanimljivih veza s Njemačkom i „kontroverznom“ odlukom da se s njom sklopi separatan mir. Naime, McMeekin citira nedavno otkrivena izvješća ruskih vojnih cenzora, moral je ruske vojske u zimu 1917. bio, nasuprot ustaljenoj priči, prilično visok, ponajprije iz razloga što su ruski vojnici-seljaci imali mnogo bolju ishranu od svojih njemačkih protivnika.⁸⁹

Što se ekonomske historije tiče, McMeekin također iznosi neke nevjerojatne tvrdnje. Prema njemu, ruska je ekonomija 1917. godine bila daleko od krize. Kolaps neposredno prije Februarske revolucije nije se dogodio, nego dokazi upućuju na veliki ratni bum ekonomije. Jedina kriza o kojoj se može pričati je ona iz 1915. godine kada je nestašica streljiva prijetila ruskim ratnim ciljevima, ali ona je prevladana 1916. kada je industrijska proizvodnja nevjerojatno skočila, što je koincidiralo s ruskim napredovanjima na svim frontovima. Konačno, svjetski poznate nestašice kruha u Petrogradu zimi 1917. godine nije bilo, odnosno McMeekin tvrdi da je ona mit. Opravdanje za ovakve tvrdnje uporište nalaze u arhivskim istraživanjima, što je dobrodošla promjena u bavljenju Ruskom revolucijom.⁹⁰

Nadalje, McMeekin se neobično mnogo bavi ljudima čija se imena obično nalaze u fusnotama priče. Rasputin zaslužuje puno više pažnje no što mu se pridaje, s obzirom na

⁸⁷ McMeekin 2017, epub.

⁸⁸ Fitzpatrick 2017.

⁸⁹ McMeekin 2017, epub.

⁹⁰ McMeekin 2017, epub.

njegov utjecaj na carsku obitelj i na njegovo protivljenje ratu, koje je, da nije ubijen u uroti, možda moglo promijeniti stav prema ratu cara Nikolaja. Prominentni u McMeekinovoj knjizi su i malobrojni ruski liberali na čelu s Mihailom Rodzjankom, čiji je navodno presudan utjecaj na političku sliku Rusije izbljedio iz sjećanja, što McMeekin nastoji ispraviti. Što se ostatka uobičajenih sumnjivaca tiče, tu su i Staljin i Trocki i Lenjin, čije djelovanje autor drži ključnim, no tek po njegovom dolasku u Rusiju u travnju 1917., kada je potpomognut njemačkim novcem krenuo u svoj propagandni pohod. Upravo propagandu McMeekin drži ključnim oružjem boljševika, odnosno onime što im je omogućilo da prošire svoj utjecaj među vojnicima te, na koncu, preuzmu vlast. Naime, Lenjinov je program iskoristio nepovoljan strateški položaj Rusije te promiješao karte na način da je imperijalistički rat iskorišten kako bi se u Rusiji zakotrljao građanski rat, a posljedično i revolucija. Dakle, vojska je, pomalo očekivano, za McMeekina ključ čitave priče, što se čini krajnje pretjeranim. Revolucija je pak, s druge strane, prikazana kao tragedija ruskog liberalizma i njegovih ključnih predstavnika, što ima mnogo više smisla.⁹¹

McMeekinova knjiga podijeljena je u četiri velike cjeline: 1. „The Twilight of the Romanovs“, 2. „1917: A False Dawn“, 3. „Hostile Takeover“ i 4. „The Bolsheviks in Power“. Svaka od tih cjelina ima između četiri i sedam kraćih poglavlja, što čitanje čini lakšim. Priča kreće sondiranjem staroga režima, odnosno prikazom njegovih neprijatelja; zatim prelazi na traumu 1905. godine kada je uslijed poraza u ratu protiv Japana došlo do ozbiljnog potresa unutar carske Rusije. Nakon toga slijedi narativ o ruskoj spremnosti za Prvi svjetski rat, kao i prikaz prvih nekoliko godina rata, to jest prikaz onoga što je prethodilo revolucijama. Drugu cjelinu, koju McMeekin naziva „lažnom zorom“, otvara priča o atipično toplom vremenu koje je, prema autoru, bilo snažan poticaj ljudima za pobunu – što zvuči pomalo komično.

U tom tonu i nastavlja, smatrajući ključnom njemačku pomoć Lenjinu, koja mu je omogućila da u „zapečaćenom“ vlaku proputuje Njemačkom i uspješno stigne do Rusije. Za to vrijeme ruski liberali nastoje organizirati nekakav tip privremene vlasti, nakon što su uspješno natjerali cara Nikolaja na abdikaciju. Traži se bezuspješno njegov nasljednik, a tu situaciju koristi mladi odvjetnik Aleksandar Kerenski, koji uspijeva dobiti podršku većine postojećih političkih frakcija, sve do boljševičkog državnog udara. Mnogo je pažnje McMeekin posvetio boljševičkoj agitaciji u ruskoj vojsci, ali i sklapanju separatnog mira sa Centralnim silama, što prema njemu nema pretjeranoga smisla jer je vojska, kao što je ranije navedeno, bila u sasvim dobrom stanju. Slijede poglavlja o ratnom komunizmu, građanskom

⁹¹ McMeekin 2017, epub.

ratu, osnivanju Kominterne, pljački ruske Pravoslavne crkve – da bi čitava priča, što ima smisla gledano kroz prizmu vanjske politike, kulminirala sporazumom u Rapallu 1922. godine, kada je Sovjetski Savez *de facto* osigurao međunarodno priznanje dogovorivši se s Vajmarskom Njemačkom.

U kritici knjige, povjesničar Daniel Orlovsky ističe da je, unatoč bogatstvu arhivske građe o kojoj McMeekin priča, iskoristio samo one dokumente koji se tiču vojske i vanjske trgovine, dok za vrijeme Revolucije ne koristi ništa nova, nego se oslanja na starija djela sekundarne literature poput Pipesa, Franka Goldera i Figesa, i u analitičkom i u narativnom smislu. Premda je Pipesovo djelo model po kojem McMeekin gradi svoju knjigu, Orlovsky tvrdi da je po mnogočemu inferioran svome uzoru. Ono što je teško shvatljivo, barem prema autoru kritike, je činjenica da McMeekin nije konzultirao niti najnoviju literaturu vezanu uz Prvi svjetski rat, misleći pritom na djela Christophera Clarka, Margaret MacMillan i Dominica Lievena. Orlovsky drži i frapantnom činjenicu da McMeekin tvrdi da nije bilo nikakvih problema s opskrbom kruha u ratom pogođenom Petrogradu, da je moral ruske vojske bio iznimno visok, da je Nikolaj bio sposoban vladar s lošim savjetnicima i da uopće nije bilo razloga za izbijanje revolucija. McMeekin je ukratko, nastavlja Orlovsky, napisao povijest Ruske revolucije sa snažnim fokusom na vojsku, zanemarujući pritom politiku, društvo i ideologiju, što smatra kardinalnom greškom.⁹²

Sve u svemu, radi se o zanimljivom i dobro napisanom djelu koje svoju revizionističku priču gura dosljedno, makar to ponekad bilo i šlampavo ili nedovoljno uvjerljivo. Premda se u naslovu hvali da se radi o „novoj povijesti“, osim perspektive McMeekin nudi malo toga novoga, a i upitno je koliko je ta perspektiva nova, odnosno koliko je knjiga samo nanovo upakirano i ispeglano djelo poput onoga svoga uzora Richarda Pipesa, koji je svoje djelo objavio 27 godina ranije.

6. 4. S. A. Smith, *Russia in Revolution: An Empire in Crisis, 1890 to 1928*

Nakon dvojice povjesničara-amatera i jednog profesionalnog povjesničara, slijedi još jedan profesionalni povjesničar, ovoga puta s nešto većim ugledom od Seana McMeekina. Naime, Steve (S. A.) Smith oksfordski je profesor povijesti i istraživač pri, također

⁹² Daniel Orlovsky, "The Russian Revolution at 100: Four Voices", *Slavic Review* 76 (2017), 763-771.

oksfordskome, koledžu All Souls, dok je nekad predavao na firentinskom European University Institute i na sveučilištu Essex. Stručnjak je za komparativnu historiju, posebice za povijest dvaju komunističkih režima – sovjetskoga i kineskoga. Objavio je nekoliko knjiga, među kojima se izdvajaju *Red Petrograd: Revolution in the Factories, 1917-1918* (1983.), *The Russian Revolution: A Very Short Introduction* (2002.) i *Revolution and People in Russia and China: A Comparative History* (2008.). Također je bio urednikom časopisa *Past and Present*, a član je i britanske Akademije.

Ono što je očito iz naslova knjige vremenski je okvir knjige *Russian in Revolution: An Empire in Crisis, 1890-1928*. Dakle, Smith korijene Ruske revolucije pronalazi duboko u vremenima Carstva, a i završava s pričom nešto dalje od uobičajenoga, pogotovo kad se uzmu u obzir dosad obrađena djela, pa tako njegova povijest uključuje i dva poglavlja o Lenjinovoj Novoj ekonomskoj politici. Razlog tome je pokušaj da se istaknu neki važni kontinuiteti koji su sezali s obje strane prijelomne 1917. Sheila Fitzpatrick, autorica čija povijest Ruske revolucije uključuje i Staljinovu „revoluciju odozgo“ iz 1930-ih godina, smatra da je to neobičan, odnosno pomalo nes(p)retan izbor, s obzirom na to da NEP nije bio ishod Revolucije, nego tek jedna od – uvjetno rečeno – njezinih faza. Također, Fitzpatrick se na primjeru Smithove knjige pita ima li smisla izdavati toliko novih knjiga povodom stogodišnjice Ruske revolucije ako one neće donijeti gotovo ništa nova. Osim spomenutoga pitanja, ovu priliku je iskoristila i da postavi pitanje je li Kineska revolucija ona „prava“ revolucija 20. stoljeća, što je teza koju kao kinesko-sovjetski komparatist zastupa Smith.⁹³ Što se prostorne komponente tiče, Smith je pridao mnogo (dobrodošle) pažnje krajevima manje zahvaćenima dosadašnjom historiografijom, to jest rubnim dijelovima Imperija poput Središnje Azije, Ukrajine, Baltika i Kavkaza, pokušavši tako dati nešto drugačiji prikaz od ustaljenoga, gdje se velika većina zbivanja odvija u Petrogradu i Moskvi.

Riječima samoga Smitha, knjiga je napisana za one koji su novi u polju Ruske revolucije, ali se autor nada da će ponuditi i nešto za akademski svijet, misleći pritom na sintezu nedavnih istraživačkih radova vezanih uz temu, bilo ruskih ili zapadnih znanstvenika, kao i na pokušaj da se propitaju neke ustaljene percepcije. S obzirom na prilagođenost široj publici, fusnote se koriste minimalno. Smith tvrdi i da je pokušao pisati, koliko je moguće, bez strasti o krizi carističke autokracije, neuspjehu parlamentarne demokracije iz 1917. i o usponu boljševika na vlast. Nadalje, ne libi se priznati da je probao izbjeći moraliziranje i da je za one prema kojima ne osjeća naklonost nastojao pronaći empatiju, kao i da se pokušao

⁹³ Fitzpatrick 2017.

kritički odnositi prema akterima za koje osjeća određenu dozu simpatije. Srž knjige *Russia in Revolution: An Empire in Crisis, 1890-1928*, kako Smith govori u njenom predgovoru, ispitivanje je prirode moći, odnosno kako sklonost da se nastavi vladati na stari način može dovesti do urušavanja čitavoga društvenog poretka ili kako oni koji streme stvaranju boljega društva postaju iskvareni svojom voljom da ostanu na vlasti pod svaku cijenu.⁹⁴

Otvaranje sovjetskih arhiva omogućilo je u zadnjih četvrt stoljeća, nastavlja Smith, povjesničarima u Rusiji i na Zapadu da iskoriste arhivski materijal kako bi propitali stara pitanja i da postave nova pitanja. Mnogo tog istraživačkoga rada našlo je svoje mjesto u Smithovoj knjizi, u cilju da „običnom čitatelju“ ponudi dašak razumijevanja historiografskih debata o ključnim pitanjima. Ova činjenica omogućila mu je da napiše povijest Ruske revolucije koja, između ostaloga, obuhvaća: imperijalnu i nacionalnu dimenziju problema, kompleksnost snaga uključenih u Građanski rat, pokušaje umjerenih socijalista i anarhističkih grupacija da se odupru boljševičkom monopolu moći, seljački i radnički otpor boljševičkome režimu, sukob između Crkve i države i ekonomske i društvene kontradikcije u Sovjetskom Savezu za vrijeme NEP-a – teme koje je bilo gotovo nemoguće podrobnije istražiti u dobrom dijelu posljednjih stotinu godina.⁹⁵

Osnova knjige, odnosno priče, je politička povijest. Međutim, Smith ne smatra da revolucije stvaraju revolucionari, koji eventualno mogu biti izazov režimima sa svojim tvrdnjama o tome kako bolji svijet može postojati, nego se radi o međugri više faktora, ponajviše o pritisku na društvene strukture uslijed brzoga ekonomskog razvitka. Stoga je manje pažnje no inače posvećeno revolucionarima i njihovoj političkoj borbi. Dakle, tvrdi Smith, povijest revolucije mora biti povijest čitavoga društva pa njegova knjiga pruža mnogo prostora ekonomskim, društvenim i kulturalnim promjenama koje su oblikovale politička događanja, kao i što pruža mnogo prostora načinima na koje su različite društvene skupine reagirale naspram spomenutim zbivanjima na političkoj sceni.⁹⁶

U svojoj kritici više knjiga izdanih povodom stogodišnjice Ruske revolucije, Owen Hatherley Smitha, zbog njegova empatičnog pristupa temi, smješta na lijevu stranu političkoga spektra. Ističe da je ono što Smith nudi – a nudi pouzdanu i čitljivu historiju kojoj nije cilj pobijediti u kafanskoj raspravi – veoma rijetko te knjigu smatra, uz onu Miévilleovu i onu Steinbergovu (o kojoj će više riječi biti kasnije), najbolju za početnika od svih

⁹⁴ S. A. Smith, *Russian in Revolution: An Empire in Crisis, 1890-1928* (Oxford: Oxford University Press, 2017), 2.

⁹⁵ Smith 2017, 3.

⁹⁶ Smith 2017, 4-5.

ocijenjenih. Smith pridaje mnogo pažnje, nastavlja Hatherley, stvarima poput klase, ali ne koristi standardni marksističko-lenjinistički rječnik prilikom njihova opisa, prvenstveno misleći na kategorije poput kulaka i nepmena – po svemu sudeći plodove boljševičke mašte. Smith je, Hatherleyjevim riječima, potpuno svjestan da je nasilje Bijelih moglo nadići nasilje Crvenih, ali ne nastoji pospremiti pod tepih boljševičko nasilje. Dapače, u ovoj se knjizi nalazi najviše opisa revolucionarnog nasilja od svih dosad obrađenih, nerijetko s posljedicom mučnine kod pozornijeg čitatelja. Ono što bi možda izazvalo jezu kod nekih povjesničara, smatra Hatherley, činjenica je, očita iz čitanja Smithove knjige, da ovome nasilju i poretku koji se rađao nije bilo alternative. Jer eseri su mislili da mogu surađivati i s Bijelima i sa stranim silama, a anarhisti da mogu raditi s boljševicima i protiv boljševika. S druge strane, Bijeli su vjerovali da mogu ugušiti Revoluciju a da pritom ne sklapaju sporazume s vladama koje su nastajale, koliko god bile kratkotrajne.⁹⁷

Daniel Orlovsky pak ističe da Smithova knjiga postavlja velika pitanja: kako se dogodila Revolucija, što je ona bila i zašto je proučavati na njenu stotu godišnjicu. Za Smitha je, tvrdi Orlovsky, nasljeđe Revolucije uglavnom negativno, ali je konačan ishod i dalje otvoren – kraj nepravdama, hijerarhiji i nejednakosti je i dalje moguć, kao što je kraj jednom došao i apsolutizmu i aristokraciji, zahvaljujući Engleskoj i Francuskoj revoluciji, koliko god taj put bio dugačak i nerijetko nasilan. Smith, primjećuje Orlovsky, koristi nešto novoga materijala, uglavnom na engleskome jeziku, ali je priča manje-više poznata. Iako tvrdi da je pokušao pričati o kulturi tijekom čitava djela, izbjegava je do samoga kraja, kada u završnom poglavlju, koje se pretežno bavi dvadesetima, sumira sve. Nadalje, zaključuje Orlovsky, Smith brani tezu da je Februarska revolucija izbila uslijed nezadovoljstva ratom, a ne zbog poraza na frontovima. Nažalost, ne pridaje joj dovoljno pažnje pa je ona „odrađena“ u svega pedesetak stranica, pri čemu se ignorira, primjerice, Hasegawin rad.⁹⁸

Smith, nastavlja Orlovsky, prepoznaje ključnu ulogu niže srednje klase i raznih profesionalaca, odnosno „skrivenih“ društvenih snaga uz radnike i seljake. Ovdje, prema Orlovskome, upada u kontradikciju, jer tvrdi da je većina ove klase preživjela Revoluciju, a nešto kasnije iznosi činjenicu da je velik broj njih uhićen i/ili strijeljan. Što se tiče godina Građanskoga rata, Smith ih vidi kao drugu fazu Revolucije. Za jednopartijski su sustav odgovorni boljševici, ali dio krivnje leži i na njihovim protivnicima koji su umjesto djelovanja uglavnom birali riječi. Orlovsky, slično kao i Fitzpatrick, smatra da je poglavlje o

⁹⁷ Hatherley 2017.

⁹⁸ Orlovsky 2017, 763-771.

„ratnom komunizmu“ trebalo biti završno, s obzirom na to da bi ono zaokružilo revolucionarnu priču, ali Smith nastavlja izlaganje o NEP-u na još stotinjak stranica. Na tragu rada Roberta Servicea, Smith vidi „ratni komunizam“ kao pokušaj da se ostvare ratni ciljevi, gdje je ideologija sekundarna, ali propušta uočiti veze između njega i uspona Staljina. Nasilje ne osuđuje pretjerano, tvrdeći da je njegov pokretač bio strah od kontrarevolucije te ističe da je Građanski rat iz temelja preobrazio Revoluciju i oblikovao boljševičku kulturu. Orlovsky se sa Smithom slaže oko toga da je nasilje ključno za razumijevanje Revolucije, ali ne na način na koji je dosad proučavano, odnosno da mu je ideologija uzrok, jer se dogodilo zbog raznih razloga i u mnogim kontekstima, a i bilo je ukorijenjeno u carističkom režimu.⁹⁹

Konačno, unatoč ovdje navedenim kritikama, radi se o sjajnom uvodu u tematiku Ruske revolucije, idealnom za svakog početnika. Dovoljno o tome govori činjenica da je Smitha za njegovu knjigu nagradio britanski PEN-centar nagradom Hessell-Tiltman za 2018. godinu. U obrazloženju nagrade, predsjednica žirija Joanna Bourke ističe da se radi o ultimativnoj knjizi izdanoj povodom stogodišnjice Ruske revolucije, koja je totalna historija, koja se podjednako bavi pojedincem i državnim aparatom. Bourke ključnom drži Smithovu preciznost, a čitav projekt ocijenila je, odnosno čitateljsko je iskustvo nazvala zapanjujućim.

6. 5. Mark D. Steinberg, *The Russian Revolution, 1905-1921*

Mark D. Steinberg svojevrsni je parnjak S. A. Smithu, s obzirom na to da je obojici knjigu izdao Oxford University Press i s obzirom na to da su obojica profesionalni povjesničari koji su svojim knjigama pokazali da blago naginju ulijevo. No Steinberg nije profesor sveučilišta u Oxfordu, nego predaje povijest na sveučilištu Illinois. Stručnjak je za kulturalnu, intelektualnu i socijalnu historiju Rusije na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, s posebnim naglaskom na Rusku revoluciju. Osim najnovije, *The Russian Revolution, 1905-1921*, objavio je i knjige *Voices of Revolution 1917* (2001.), *Proletarian Imagination: Self, Modernity, and the Sacred in Russia, 1910-1925* (2002.) i *Petersburg Fin de Siècle* (2011.), dok je urednički posao obnašao na projektima poput *Sacred Stories: Religion and Spirituality in Modern Russia* (2006.) i *Kul'tury gorodov Rossiiskoi imperii na rubezhe XIX - XX vekov* (2009.). Također, sedam je godina bio urednikom časopisa *Slavic Review*.

⁹⁹ Orlovsky 2017, 763-771.

Riječima samoga Steinberga, ova knjiga pokušava ispričati priču Ruske revolucije kao iskustvo ili, drugim riječima, pokušava ponuditi ono što su ljudi koji su proživjeli Revoluciju o njoj mislili i o njoj osjećali. U kratkom historijatu historiografije ističe da je Ruska revolucija interpretirana na sve načine na koju je priču moguće interpretirati, a tradicionalni se pristupi koncentriraju na uzroke pada, primjerice, carističkoga režima 1917. godine ili na uzroke pada liberalne vlade. Uobičajeni odgovori stavljaju naglasak na institucije, vođe i ideologije koje su imale „prste“ u događajima koji su kauzalno slijedili jedan iza drugoga. S druge strane, revizionistička socijalna historija, koja je i sama postala tradicijom, fokus stavlja na društvene strukture i različite društvene grupe, što u interpretaciji Ruske revolucije znači prepoznavanje duboke polarizacije ruskoga društva kao glavnoga uzroka događaja. Kako se socijalna historija pomaknula prema novoj kulturalnoj historiji, povjesničari su fokus postavili na kompleksni svijet mentaliteta i stavova ispod površine samih događaja, struktura i ideologija. Upravo je Steinberg predstavnik te škole.¹⁰⁰

Steinbergova knjiga, kao i Smithova, postavlja velika pitanja vezana uz Rusku revoluciju. Prije svega, zanima ga pojedinac kao subjekt povijesti, kao i pojedinac kao vrijednost za koju su se ljudi borili. Zanima ga i nejednakost, posebice u kombinaciji sa socijalnim, ekonomskim, rodnim i etničkim razlikama. Jedno od pitanja je i pitanje moći i otpora, uključujući ono izraženo i iskušeno kroz nasilje. Steinberg se pita i o povijesti kao iskustvu vremena, odnosno o osjećaju ljudi onoga vremena da „žive“ povijest ili da im se zbiva nešto od iznimnog značaja. Konačno, za Steinberga najvažniji i potencijalni odgovor na prethodna pitanja, s obzirom na to da se radi o revoluciji, interes je za ljudsko razumijevanje, življenje i praksu tzv. „slobode“. Kao odgovor na spomenuta pitanja, Steinberg nerijetko poseže za fragmentima iz dnevnih novina, prakticirajući tako doista „povijest odozdo“.¹⁰¹

Knjiga *The Russian Revolution, 1905-1921* podijeljena je u tri dijela: „Documents and Stories“, „Histories“ i „Places and People“. Prvi se dio bavi pomno izabranim primarnim izvorima, s namjerom da im se omogući da govore sami za sebe, to jest da čitatelj, uz pomoć Steinbergove interpretacije izvora, sam dođe do odgovora na neka od pitanja. Oni nisu birani po načelu „tipičnosti“, nego zato što govore o načinu na koji su ljudi pokušavali razumjeti Revoluciju, bilo intelektualno ili emocionalno. Steinberg se, kako bi ostvario svoj cilj, usredotočio na konkretni trenutak Ruske revolucije – onaj iz 1917. godine, odnosno na tzv.

¹⁰⁰ Mark D. Steinberg, *The Russian Revolution, 1905-1921* (Oxford: Oxford University Press, 2017), 1-2.

¹⁰¹ Steinberg 2017, 3-5.

“proljeće slobode”. Dakle, prvi je dio zamišljen kao šetnja revolucionarnim ulicama, gdje je moguće postaviti pitanja ljudima o revoluciji i slobodi.¹⁰²

Drugi je dio proširena kronologija dobro poznate revolucionarne priče. Svi su uobičajeni događaji tu – od „krvave nedjelje“ 1905. godine do zadnjih pucnjeva Građanskoga rata iz 1921. godine, kao i sva uobičajena pitanja i interpretacije. Primjerice, Steinberg se pita je li Rusija mogla izbjeći novu revoluciju uslijed reformi iz 1905. i 1906. godine. Isto tako, pita se i kako je Prvi svjetski rat utjecao na rusku autokraciju, kao i kako to da je Privremena vlada koja je zamijenila spomenutu autokraciju izgubila podršku tako brzo. Zaključno, tu je pitanje dolaska i opstanka boljševika na vlasti, odnosno kako im je to uspjelo unatoč slabim izgledima. Ova se pitanja razmatraju kroz dvostruku optiku – onu profesionalnoga povjesničara koji na događaje gleda s vremenskim odmakom i onu suvremenoga novinara koji svakodnevno promatra događaje te ih interpretira kako se odvijaju. Steinberg novinare smatra „povjesničarima trenutka“ i njihov doprinos, koliko god im nedostajalo kohezije koju povjesničar zbog svoga odmaka može uspostaviti, smatra od neprocjenjive važnosti za razumijevanje događaja o kojima piše.¹⁰³

Treći je dio dubinsko detaljnije sondiranje perioda Ruske revolucije, koje se bavi društvenim prostorima i perspektivama pojedinaca. Prvi je od prostora onaj grada, to jest „ulice“ – mjesta gdje se većina Revolucije zaista odvijala. Ulica je epicentar javne borbe i političkoga značenja, društveni i politički prostor te simbol „svjetine“ i svega što je van kontrole. Ruske je ulica bila prostor opasnosti i užitka, nastavlja Steinberg, ali je bila i prostor povijesti, mjesto gdje se moglo postaviti izazov poretku i demonstrirati uvjerenje o drugačijoj stvarnosti. Također je bila srce demokracije – mjesto gdje su potlačeni mogli zahtijevati priznanje i uključenost, gdje su, na koncu, okusili i stvorili povijest. Drugi je prostor onaj ruralne Rusije, koji je za priču važan jer je velika većina njezinoga stanovništva živjela na selu ili je makar bila seljačkoga porijekla. No umjesto pretpostavljanja da je priča seoskih muškaraca jednako primjenjiva i na žene, Steinberg se potrudio pronaći žensku ruralnu perspektivu u vrijeme Revolucije. Njegov je cilj ovdje preispitati ustaljenje percepcije o tome kako je Revolucija utjecala na seosku situaciju.¹⁰⁴

Treći prostor, koji se ujedno pretapa u bavljenje istaknutim pojedincima, prostor je Carstva. Carska je Rusija, tvrdi Steinberg, svojim manjinama nudila mogućnost da uživaju i

¹⁰² Steinberg 2017, 5.

¹⁰³ Steinberg 2017, 5-6.

¹⁰⁴ Steinberg 2017, 6-7.

slave svoju različitost, ali je istovremeno na njih gledala kao na prijetnju i kao na problem koji je trebalo riješiti. S obzirom na to da je postojalo pravo bogatstvo ovih iskustava, Steinberg je, umjesto da izabere nekoliko “tipičnih” skupina, odlučio ispričati priče trojice bitnih ličnosti: onu srednjoazijskog muslimanskog aktivista Mahmuda Khoje Behbudija, onu ukrajinskog pisca i političkog vođe Vladimira Viničenka i onu židovskoga pisca Isaka Babelja. Posljednje poglavlje se također bavi trima ličnostima važnima za revolucionarnu priču, ali ne zbog njihova rubnog iskustva, nego zbog njihove središnje uloge u Revoluciji. To su Aleksandra Kolontaj, Lav Trocki i Vladimir Majakovski, koje Steinberg krsti utopistima. Međutim, ovdje se ne radi o negativnim konotacijama koje obično dolaze u paru s tim pojmom, nego ih Steinberg promatra s mnogo empatije. Naime, svo je troje posvetilo svoje živote Revoluciji i izgradnji boljega svijeta, što su kvalitete kojima se Steinberg neskriveno divi, što je pomalo neobično u svjetlu današnjega cinizma.¹⁰⁵

Steinbergov je stav – onaj u kojem se svrstava na stranu utopista – u svojoj kritici knjige uočila i Sheila Fitzpatrick. Nadalje, ističe da je Steinberg napustio svoja prijašnja istraživanja o radnicima i da je ovdje posvetio punu pažnju ostalim društvenim prostorima – ženama, seljaštvu, imperijalnoj periferiji i „ulici“. Također, Fitzpatrick tvrdi da se većina kontroverzi vezanih uz problem izvjesnosti u Ruskoj revoluciji ne može primijeniti na Steinbergovo djelo, s obzirom na to da koristi žablju perspektivu pa je njegova priča prepuna iznenađenja.¹⁰⁶ Owen Hatherley se pak osvrće na osjećaj čitatelja da se ovdje, kao i u slučaju Smithove knjige, radi o djelu udžbeničke namjene, no to ne vidi kao manu.¹⁰⁷ Osim kritike da je unatoč trudu ipak saznao premalo o (seoskim) ženama u Ruskoj revoluciji, poslovično oštri Daniel Orlovsky ne pronalazi bitnijih nedostataka Steinbergovoj knjizi.¹⁰⁸

Uz Smithovu, Steinbergova se knjiga nametnula kao najkvalitetnije od odabranih djela. Posebice je važna zbog svog doista svježeg pristupa tematici, a nudi i koristan bibliografski orijentir na kraju. Za razliku od Miévilleova bibliografskoga dodatka knjizi, ovome nedostaju nadahnuti komentari, ali je zato mnogo opsežniji i, možda, ozbiljniji. Premda se aktivno služi ruskim jezikom – što je pokazao u svojoj „povijesti odozdo“ – Steinberg je ipak odlučio ponuditi literaturu isključivo na engleskome jeziku, vjerojatno zbog udžbeničke funkcije koju bi njegova knjiga trebala obnašati. Na koncu se može reći da je Oxford University Press opravdao svoj ugled ponudivši čitateljstvu dvije odlične knjige.

¹⁰⁵ Steinberg 2017, 6-7.

¹⁰⁶ Fitzpatrick 2017.

¹⁰⁷ Hatherley 2017.

¹⁰⁸ Orlovsky 2017, 763-771.

7. Zaključak

Stogodišnjicu Ruske revolucije 1917.-2017. godine aktualna ruska vlast nije posebno obilježila. Razlog leži u tome što se Putinova administracija ne želi prisjećati situacije u kojoj Rusiju vidi kao razdijeljenu teškim građanskim ratom i slabu. S druge strane, u međunarodnoj je znanstvenoj zajednici obilježavanje donijelo velik broj novih publikacija, od temata u časopisima do sinteza, kao i znanstvenih skupova, ali se ne može reći da je njen značaj na cijeni kao što je bio kroz čitavo 20. stoljeće. No Ruska revolucija još uvijek izaziva oprečna stajališta, ovisno o političkoj orijentaciji iz koje ju se promatra. Zbog toga i povijest Ruske revolucije – kao jedne od prijelomnih točki 20. stoljeća – ne prestaje biti u fokusu mnogih povjesničara i šire publike. Sve to daje dinamičnost historiografiji o Ruskoj revoluciji, koju prati i teorijsko-metodološka zanimljivost.

Historiografija o Ruskoj revoluciji u zadnjih se stotinu godina razvijala iz klasične političke povijesti prema socijalnoj i kulturnoj povijesti, ostvarujući metodološki poticajna historijska djela. Također, valja primijetiti i dva trenda recentne historiografije koja nisu ostavila toliko traga na autore obrađivanih pet reprezentativnih sinteza u ovome radu, no koji se mogu primijetiti napose u časopisnoj i zborničkoj produkciji. Prvi je trend nastojanje da se Ruska revolucija promatra komparatistički, uz ostale revolucije, što je uspješno učinio Arno J. Mayer,¹⁰⁹ ali i drugi autori.¹¹⁰ Drugi se trend tiče globalne povijesti, koji je uspješno primijenjen na slučaj Francuske revolucije, a primjetno je da se nešto slično postupno događa i s Ruskom revolucijom.¹¹¹

Kada se podvuče crta, teško je reći da je stogodišnjica Ruske revolucije donijela jasne, opipljive novitete na interpretacijskome planu. Međutim, točna ne bi bila niti tvrdnja da tu nema ničega novog. Dakle, supstancijalno novih, to jest onih interpretacija koje u cijelosti mijenjaju sliku Ruske revolucije nema, ali ima mnogo novosti na, nazovimo ga, mikrointerpretacijskome planu, odnosno planu popunjavanja određenih dijelova mozaika šire slike.

¹⁰⁹ Mayer 2002.

¹¹⁰ Keith Michael Baker i Dan Edelstein, ur., *Scripting Revolution: A Historical Approach to the Comparative Study of Revolutions* (Stanford: Stanford University Press, 2017).

¹¹¹ Suzanne Desan, Lynn Hunt, William Max Nelson, ur., *The French Revolution in Global Perspective* (Ithaca, New York: Cornell University Press, 2013) i Alan Forrest, Matthias Middell, ur., *The Routledge Companion to the French Revolution in World History* (London: Taylor & Francis, 2015).

Primjerice, Neil Faulkner predstavlja glas koji pokušava doprijeti do novih generacija, onih koji se ne sjećaju života u hladnoratovskome svijetu, nudeći im sliku Revolucije u skladu s njihovim poimanjem današnjice, koja je prekarna i nadasve nesigurna – nešto što je u historiografiji bilo donedavno nemoguće, to jest taj kontekst nije postojao. Na sličnome je tragu i China Miéville, čiji „roman s bibliografijom“ spada u novitete čitave historiografske produkcije o Ruskoj revoluciji. Upravo je na takve autore upozorio Sean McMeekin koji, s druge strane, pokušava te iste generacije (milenijalce) upozoriti na opasnosti socijalističkih ideja, čija je recepcija ponovno doživjela uspon s obje strane Atlantika. McMeekin rješenje za taj problem nalazi u potpunom izvrtanju ustaljenih teza ili pogleda vezanih uz Rusku revoluciju, ali ima uzora u sudioniku Hladnoga rata Richardu Pipesu pa ne nudi ništa zaista novo na tom planu.

U prikraju političke borbe za nasljeđe Ruske revolucije nalaze se dvojica ozbiljnijih povjesničara – S. A. Smith i Mark D. Steinberg. Njihova se djela odlikuju balansiranim pogledom na ove događaje, no donose i neke novitete. Obojica šire „područje borbe“ izvan glavnih gradova (Petrograd, Moskva) u imperijalnu provinciju, što dosad nije bio slučaj. Također, što je posebno vidljivo u Steinbergovu djelu, naglasak stavljaju na iskustvo Revolucije kod pojedinih društvenih skupina – naprimjer seoskih žena.

Vratimo li se na, u prvom dijelu rada spomenutom, pitanju Erica Hobsbawma o tome je li nakon kraja SSSR-a moguće doći do određenog konsenzusa vezanog uz Rusku revoluciju, možemo reći da novo tisućljeće, naravno, nije dovelo do konsenzusa u proučavanju Ruske revolucije. Svi obrađeni autori koji su objavili knjige u osvit stogodišnjice se na ovaj ili onaj način nadovezuju na stogodišnju povijest proučavanja Ruske revolucije, uz određene prilagodbe mlađim generacijama koje se tek upoznaju s ovom kompleksnom tematikom. Različita vrednovanja Ruske revolucije i dalje su prisutna, zavisno o tome jesu li povjesničari i čitatelji bliži ljevici, liberalima, konzervativcima ili desnici. Za neke među njima Ruska revolucija je i dalje, u određenoj mjeri, vrijedna inspiracija, a za neke pak strašna opomena.

Sve u svemu, može se reći da je poticaj stogodišnjice Ruske revolucije dobro došao ovome polju historiografije, ali se ozbiljniji iskoraci na interpretacijskome planu nisu dogodili, što je prava šteta. Međutim, ne treba ih zato isključivati u bližoj polovici te nesigurne budućnosti.

U svakom slučaju, s obzirom na značajnu tradiciju objavljivanja i prevođenja knjiga o Ruskoj revoluciji u jugoslavenskoj i hrvatskoj historiografiji, svakako vrijedi nastaviti pratiti i dalje što se sve piše o Ruskoj revoluciji u međunarodnoj historiografiji. U tom smislu ovaj rad pokušao je dati osnovnu orijentaciju u toj bogatoj literaturi koja je itekako bila vidljiva i povodom stogodišnjice Ruske revolucije.

8. Bibliografija

Izvori

Faulkner, Neil. *A People's History of the Russian Revolution*. London: Pluto Press, 2017.

Faulkner, Neil. *Povijest Oktobarske revolucije*. Zaprešić: Fraktura, 2017.

McMeekin, Sean. *The Russian Revolution: A New History*. London: Profile Books, 2017.

Mievillé, China. *October: The Story of the Russian Revolution*. London: Verso, 2017.

Smith, S. A. *Russia in Revolution: An Empire in Crisis, 1890-1928*. Oxford: Oxford University Press, 2017.

Steinberg, Mark D. *The Russian Revolution, 1905-1921*. Oxford: Oxford University Press: 2017.

Literatura

Amacher, Korine. „Muke suvremene Rusije s tradicijom Oktobra.“ *Le Monde diplomatique*, 22. ožujka 2017.

Baker, Keith Michael, Dan Edelstein, ur. *Scripting Revolution: A Historical Approach to the Comparative Study of Revolutions*. Stanford: Stanford University Press, 2017.

Boyd, Kelly, ur. *Encyclopedia of Historians and Historical Writing*, sv. II „Russia: Russian Revolution“. London and Chicago: Fitzroy Dearborn, 1999.

Carleton, Gregory. *Seksualna revolucija u boljševičkoj Rusiji*. Zagreb: Sandorf, 2017.

- Cipek, Tihomir. „Ruske politike povijesti i Oktobarska revolucija.“ *Politička misao* 3 (2018): 129-145.
- Desan, Suzanne, Lynn Hunt, William Max Nelson, ur. *The French Revolution in Global Perspective*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 2013.
- Eklof, Ben, Tatiana Saburova. „In Pursuit of a Different Revolution: Russian Populists of the Seventies Generation in 1917.“ *Slavic Review* 76 (2017): 683-693.
- Etty, John. „The Legacy of 1917 in Graphic Satire.“ *Slavic Review* 76 (2017): 664-674.
- Fabrykant, Marharyta. „„Do It the Russian Way“: Narratives of the Russian Revolution in European History Textbooks.“ *Slavic Review* 76 (2017): 741-752.
- Finkel, Evgeny, Scott Gehlbach, Dmitrii Kofanov. „(Good) Land and Freedom (for Former Serfs): Determination of Peasant Unrest in European Russia, March-October 1917.“ *Slavic Review* 76 (2017): 710-721.
- Fitzpatrick, Sheila. „Revisionism in Retrospect: A Personal View.“ *Slavic Review* 67 (3) (2008): 682-704.
- Fitzpatrick, Sheila. „What's Left?“. *London Review of Books*, 29. ožujka 2017.
- Forrest, Alan, Matthias Middell, ur. *The Routledge Companion to the French Revolution in World History*. London: Taylor & Francis, 2015.
- Fratto, Elena. „5=100: Long Live the „Filologicheskaiia Revolutsiia““ *Slavic Review* 76 (2017): 675-682.
- Friedman, Jeremy, Peter Rutland. „Anti-imperialism: The Leninist Legacy and the Fate of World Revolution.“ *Slavic Review* 76 (2017): 591-599.

Goldberg Ruthchilda, Rochelle. „Women and Gender in 1917.“ *Slavic Review* 76 (2017): 694-702.

Hatherley, Owen. *After the End of the World: Re-reading the Russian Revolution*. (<https://www.versobooks.com/blogs/3554-after-the-end-of-the-world-re-reading-the-russian-revolution>. Pristup 03.03.2020.)

Hobsbawm, Eric. *Doba ekstrema: kratko dvadeseto stoljeće: 1914.-1991*. Zagreb: Zagrebačka naklada, 2009.

Hobsbawm, Eric. *On History*. London: Weidenfeld & Nicolson, 1997.

Hobsbawm, Eric. *O istoriji*. Beograd: Otkrovenje, 2003.

Hoffmann, David L. „The Great Socialist Experiment? The Soviet State in its International Context.“ *Slavic Review* 76 (2017): 619-628.

Janković, Branimir. „Upotrebe *Povratka iz SSSR-a*: jugoslavenski Andre Gidé.“ U: *Kulturna povijest Oktobarske revolucije – sto godina kasnije*, ur. Danijela Lugić Vukas. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Zavod za znanost o književnosti, 2017.: 153-170.

Koenker, Diane P. „The Russian Revolution As a Tourist Attraction.“ *Slavic Review* 76 (2017): 753-762.

Lenkart, Joseph. „Russian Revolutions in Print: The Fate of the Ethnic Press.“ *Slavic Review* 76 (2017): 655-663.

Lewin, Moshe. *The Soviet Century*. London: Verso, 2016.

Lohr, Eric, Joshua Sanborn. „Russia, 1917: Revolution as Demobilization and State Collapse.“ *Slavic Review* 76 (2017): 703-709.

- Lovrenčić, Rene. „Predgovor.“ U: Edward Hallett Carr. *Ruska revolucija: od Lenjina do Staljina, 1917-1929*. Zagreb: Globus, 1984.
- Lugarić Vukas, Danijela, ur. *Kulturna povijest Oktobarske revolucije – sto godina kasnije*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Zavod za znanost o književnosti, 2017.
- Malysheva, Svetlana. „The Russian Revolution and the Instrumentalization of Death.“ *Slavic Review* 76 (2017): 647-654.
- Mel'nik, Denis. „Revolutionary Economic Reasoning in the Context of Revolution: the Origins and Fate of Bolshevik Economics.“ *Slavic Review* 76 (2017): 722-731.
- Marwick, Roger D. „Violence to Velvet: Revolutions – 1917 to 2017.“ *Slavic Review* 76 (2017): 600-609.
- Mayer, Arno J. *The Furies: Violence and Terror in the French and Russian Revolutions*. Princeton: Princeton University Press, 2001.
- Orlovsky, Daniel. „The Russian Revolution at 100: Four Voices.“ *Slavic Review* 76 (2017): 763-771.
- Peruško Vindakijević, Ivana. *Od Oktobra do otpora: mit o sovjetsko-jugoslavenskom bratstvu u Hrvatskoj i Rusiji kroz književnost, karikaturu i film (1917.-1991.)*. Zaprešić: Fraktura, 2018.
- Pipes, Richard. *Komunizam: povijest intelektualnog i političkog pokreta*. Zagreb: Alfa, 2006.
- Premينو povjesničar Robert Conquest*. (<http://www.historiografija.hr/news.php?id=2204>. Pristup 05.03.2020.)
- Rabinowitch, Alexander. *The Bolsheviks Come to Power: The Revolution of 1917 in Petrograd*. London: Pluto Press, 2017.

- Rendle, Matthew. „Making Sense of 1917: Towards a Global History of the Russian Revolution.“ *Slavic Review* 76 (2017): 610-618.
- Smith, S. A. „The Historiography of the Russian Revolution 100 Years On.“ *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 16 (4) (2015): 733-749.
- Steinberg, Alex. *Myths of the October Revolution: An Interview with Alexander Rabinowitch*. (<https://www.versobooks.com/blogs/3615-myths-of-the-october-revolution-an-interview-with-alexander-rabinowitch>. Pristup 05.03.2020.)
- Sullivan, Rosemary. *Staljinova kći: neobičan i buran život Svetlane Alilujeve*. Zagreb: Sandorf, 2017.
- Suny, Ronald Grigor. *Red Flag Unfurled: History, Historians and the Russian Revolution*. London: Verso, 2017.
- Suny, Ronald Grigor, ur. *The Cambridge History of Russia. The Twentieth Century*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Šklovskij, Viktor. *Sentimentalno putovanje: uspomene, 1917.-1922..* Zaprešić: Fraktura, 2018.
- Todorov, Tzvetan. *Trijumf umjetnika: revolucija i umjetnici*. Zagreb: TIM press, 2018.
- Treskanica, Stefan. „O Sheili Fitzpatrick (On Stalin's Team: The Years of Living Dangerously in Soviet Politics).“ *Gordogan* 33-34/14 [77-78/33] (2016): 218-222.
- Treskanica, Stefan. *Status, uloga, eksplanacija i perspektiva ili „Dugo dvadeseto stoljeće“: uz osvrt Sheile Fitzpatrick na najnovije priloge iz sfere Oktobarike*. (<https://oktobarika.wordpress.com/2017/05/09/status-ulog-eksplanacija-i-perspektiva-uz-osvrt-sheile-fitzpatrick-na-najnovije-priloge-iz-sfere-oktobarike/>. Pristup 03.03.2020.)

Walker, Shaun. *Taj dugi mamurluk. Duhovi prošlosti i Putinova nova Rusija*. Zagreb: TIM press, 2019.

Wood, Elizabeth A. „February 23 and March 8: Two Holidays that Upstaged the February Revolution 1917-1923.“ *Slavic Review* 76 (2017): 732-740.

Wilson, Jennifer. „Queer Harlem, Queer Tashkent: Langston Hughes's „Boy Dancers of Uzbekistan.““ *Slavic Review* 76 (2017): 637-646.

Zoffmann Rodriguez, Arturo. „Lenin in Barcelona: the Russian Revolution and the Spanish *trienio bolchevista*, 1917-1920.“ *Slavic Review* 76 (2017): 629-636.